

Dr. BOŽIDAR ŠIROLA: FUČKALICE

SVIRALJKE OD KORE SVJEŽEG DRVETA

Zapravo su to igračke, što ih maleni dječaci u proljeće izgrađuju sebi i manjoj braći na veselje. I má da je trajnost svih sviraljki načinjenih od kore svježeg drveta sasvim neznatna, jer se kora skinuta s grančice ili štapa vrlo brzo osuši te ili popuca ili se zgužva i ukruti, pa ne priliježe više uz pisak a niti međusobom kao kod sopile (roga) — ipak se djeca godimice zabavljaju izradivanjem sviraljaka od kore. U tom propadanju takovih sviraljaka očituje se u neku ruku i prava bit dječje igračke: sviraljka će zabaviti za čas i ponosni dječčačić, koji ju je sam izradio, pištati će voljko i neumorno i nekoliko sati na nju, a onda se je već izdovoljio i traži zabavu drugačiju, posiže za novom igračkom. Propadanje ovakovih sviraljaka od kore svježeg drveta uzrokom je, da se u zbirkama etnografskih muzeja nalazi zapravo vrlo malo primjeraka, iz kojih bismo mogli proučiti raznovrsne njihove oblike. A ipak je vrijedno svratiti pažnju ovim sviraljkama, jer nam one pomažu razabrati prve i prvotne oblike nekih instrumenata, kojih postanak valja tražiti u pradavnini.

Ne prave samo dječaci takove sviraljke od kore svježeg drveta, već i pastiri, veći dječaci i momci, pa je značajno, da njihovi rogovi odjekuju o proljetnim godovima, kada započinje pravo njihovo zanimanje, kada oni počnu s blagom izlaziti na pasišta i podalje od sela.

Zbog razloga — prije navedenoga — i u etnografskim bilješkama i zapisima rijetko se nalazi opširniji prikaz tvorbe ovakovih sviraljaka, a i tamo, gdje se takav prikaz nalazi, rijetko se može iz njega razabrati točnije razlikovanje pojedinih oblika sviraljki prema njihovom ustroju i prema akustičkim podobnostima za izvođenje zvuka. Redovno se tek spominju uzgredice, najviše među dječjim igračkama, pa i uz dječje igre.

GRAĐA ZA TVORBU FUČKALICA

Grada, od koje se prave ovakove sviraljke od kore drveta, vazda je uvjetovana lokalnim prilikama. Dječaci će posegnuti za šibama i grančicama onog drveća i grmlja, što ga nalaze uz put odlazeći na pašu ili na igru.

Najviše se upotrebljava vrba. Od „vrbove kore” prave se sviraljke u okolici Broda na Savi, u Samoboru, u Brestu ispod Žbevnice (u Čićariji), u Dešćevcu, Beraku, Vukosavljevici, Lupoglavu, Donjem Mihaljercu, u Farkaševcima (ondje kažu „vrbina kora”), u Pitomači, Zlataru, Pavlov-

cima, Visokom (u općini Gornja Rijeka), u Đakovu, u Križevcima, u Gornjem Kraljevcu (tu kažu „vrbina kora”), u Baški (na Krku), u Prišlinu (i tu kažu „vrbina kora”), u Popovcu (u općini garešničkoj), u Mariji Bistrici, u Gunji, Golom Brdu, Svetoj Klari, u Šljivoševcima, u Čukovcu, Jesenju, Viljevu, u Lonjici, Zlatiniku, Driveniku, Svetoj Nedjelji, Kurilovcu, Ivanić-gradu, u okolici Celja, u okolici Zagreba (tu upotrebljavaju vrstu vrbe, koju nazivaju zelenom), dalje u Homoljskom srezu, pa u Aleksincu, Levču, Temniću i Maleševu u Srbiji. Još se upotrebljava vrbovina u ovim mjestima: u Podgoraču, Petrijancu, Levanjskoj Varoši, u Goli, Novigradu podrav., Prelogu, Osekovu, Maloj Rakovici, Virovitici, Adamovcu, Kurilovcu, u Gor. Stubici, Andrijaševcima, Velikim Novakima, u Podravskoj Slatini, Apatiji, Gornjim Bogičevcima, Zbjegovači, Vočinu, Selnici, Brezovici, u Dulepskoj, u Špišić-Bukovici, u Starom Gracu, Sv. Đurđu, u Trnovitici, Kupincu, Ivanovcima, Gor. Bebrini, Sisku, Vinagori, Rasinji, Kutjevu, u Čučerju i Tovarniku, pa u Tuhlju, Draganićima i Dolu. Mladu vrbu upotrebljavaju u Lonjici i Bebrini, a vrbu—ivu u Selnici.

Mnogo se upotrebljava i kora od jasenove šibe (u Hrvatskom Primorju govore „jesenova kora”, a upotrebljavaju koru bijelog i crnog jasena); tako u Vrbniku, u Čavlima i ostalim mjestima Grobničkog polja, u Krasu kraj Dobrinja, u Svetoj Jeleni kraj Crikvenice, u Driveniku i ostalim mjestima Vinodola, u Kladi kraj Jablanca, dalje u Vukosavljevici, u Pavlovcima, u Lukovdolu, u Vel. Novakima i u Praputnjaku.

Jednako mnogo a možda i više upotrebljava se kora kestenova i to najvećma pitomog šumskog kestena, a mjestimice i kora divljega kestena; tako u Deščevcu, Đurdevcu, u Pitomači, u Jastrebarskom, Zlataru, Visokom, Čučerju, Đakovu, u Mariji Bistrici, u Golom Brdu i Hrastju, u Osekovu, Maloj Rakovici, Virovitici, Adamovcu, Gor. Stubici, Velikim Novakima, Gor. Bogičevcima, Vočinu, Selnici, Trnovitici, Križevcima, Gor. Oštrcu i Poljanici. Divlji kesten upotrebljavaju dječaci u Svetoj Nedjelji, Kurilovcu, Ivanić-gradu i u okolini Zagreba (dakako da ga nazivaju „divlji kostaj”), u Podgoraču, u Maloj Rakovici, Brezovici, Đakovu, Kutjevu i Draganićima.

Još se mnogo upotrebljava i kora johe ili jalše u onim mjestima, gdje johe ima; tako u Vukosavljevici (tu govore „jalša” i „jošika”), u Lupoglavu (tu kažu „jalšova kora”), u Pitomači (govore „jalševa kora”), u Jastrebarskom (kažu „jalšvina kora”), u Zlataru i Visokom (kažu „jalševa kora”), u Pavlovcima (govore „johina kora”), u Gornjem Kraljevcu (kaže se „jalšina kora”), u Kozarevcu, u Gunji (tu govore „jovova kora”), u Svetoj Klari (govori se „jalova kora”), u Čukovcu (kaže se „jalšina kora”), u Jesenju, u Lonjici (govori se „jalšova kora”), u Golom Brdu, u Špišić-Bukovici, Starom Gracu, Kupincu, Križevcima i Gor. Oštrcu.

Još se upotrebljava brezova kora za tvorbu trubjele (u Štajerskoj, Kranjskoj, Hrvatskoj i Baranji), kora lijeske za tvorbu trubaljike, a i za tvorbu drugih sviraljaka (u Lukovdolu i okolici Celja); kora topolove šibe mnogo se upotrebljava u Brestu ispod Žbevnice (Ćićarija). Upotrebljava se i kora lipića za tvorbu trubaljike a i za ostale sviraljke služi kora lipe (u Vukosavljevici). Koru jagnjedovu upotrebljavaju u Zlataru, javorovu u Vukosavljevici, brestovu, smokvinu i hrastićevu u Vrbniku; u Driveniku još i koru rakite, zukve, murve, jablana, a u Ivanić-gradu i koru orahovu. Orah se upotrebljava još i u Kurilovcu, Brezovici, Špišić-Bukovici, Đakovu i Gor. Oštrcu. Ljeskovinu upotrebljavaju u Levanjskoj Varoši, Podrav. Slatini, Vočinu, Selnici, Špišić-Bukovici, Gornjem Oštrcu i Čučerju. U Kri-

ževcima upotrebljavaju još i jablan, u Tuhlju jagnjed, u Lonjici rakit, a za tvorbu trajnijih fučkalica upotrebljavaju i bazgovinu (v. poslije u opisu 3. oblika) u okolici zagrebačkoj i u Podravskoj Slatini. Za tvorbu piska (vidi dalje) poslužit će i list luka (u Vrbniku, u Kragujevačkoj Jasenici, upravo list luka zvanog ajma ili aljma, u Homoljskom srezu, u Levču, Temniću i Aleksincu) i stabljika maslačkovog cvijeta (u Brestu ispod Žbevnice u Cičariji, pa u Levču i Temniću).

Za tvorbu sviralica s jezičcem služi slama (na Rabu i u Aleksincu u Srbiji), pa peteljka kukutinog lista (u Srijemu, u Homoljskom srezu, u Levču i Temniću), dalje rovoz (u Vrbniku), trstika (u Srijemu, Pavlovcima i Homoljskom srezu), bazgovina (u okolici Zagreba i u Srijemu) i ptičje pero, gušče ili orlovsko (u Maleševu i u Pavlovcima). Gušče pero upotrebljavaju još u Podgoraču, Golom Brdu, Levanjskoj Varoši, Goli, Lonjici, Prelogu, Apatiji i Gor. Bogićevcima. U Levanjskoj Varoši uzimaju i pero pure. U Podgoraču i Golom Brdu prave sviraljke od slame raži, a u Levanjskoj Varoši i Apatiji od slame ječma. Još se može napraviti sviraljka s jezičcem od peteljke bundevinog lista; tako rade u Podgoraču, Mariji Bistrici, Goli, Novigradu podr., Prelogu, Maloj Rakovici, Apatiji i Gor. Bogićevcima.

Za tvorbu cuvika i drugih sličnih sviraljaka služi lišće divlje kruške i još nekog drveća (u Levču i Temniću), rukavac muvarovog lista (u Levču i Temniću), list od žita umetnut među dva štapića (u okolici Aleksinca), komad lika (u Hrvatskom Zagorju, poimence u Stubici), trava zvana „oštrica“ (u Brestu ispod Žbevnice), crni luk (u Aleksincu) i kakav god uski trak oštire trave (u Pokuplju).

Sve se takove sviraljke izrađuju godimice u ono doba godine, kada stigne vrijeme zato.

Tako se sviraljke od kore izrađuju u rano proljeće, kada je drvo „u mezgi“. Najčešće se ovako označuje posebno stanje drva, naročito šiba i grančica, u proljeće, kada je drvo osobito vlažno ispod kore, pa se s njega kora lako skida. „Drvo je u mezgi“ govore u Čavlima, u Deščevcu, u Donjem Mihaljevcu, u Donjem Vidovcu, u Zlataru, u Pavlovcima, u Visokom, u Čučerju, Lukovdolu, Križevcima, u Gornjem Kraljevcu, Kozarevcu, Gunji, Golom Brdu, Svetoj Klari, u Čakovcu, Viljevu, Lonjici, Sv. Nedjelji i Kurilovcu. Kajkavci će kazati „v mezgi“, ali i „v miezgu“ (u Mariji Bistrici), ili „v mezge“ (u Jesenju). Čuje se i ovako: „drvo je u mezgri“ (u Slatniku), „pod koru je udarila mezga“ (u Samoboru); „kora se lakše smeždi“ (u Visokom); „drvo se omeždilo“ (u Đurđevcu); „drvo je meždivo“ (u Jastrebarskom); „drvo je meždano“ (u Vukosavljevici); „drvo se omeždi“ (u Hrastju); „drvo se omižni“ (u Ivanić-gradu); „drvo je omežčano“ (u okolici Celja). Čakavci pak govore: „kora se omižljila, omižljila“ (u Svetoj Jeleni kraj Crikvenice); „omezdrilo se, dobra je mezdra“ (u Cerniku-Čavlima); „drvo se mižnji“ (u Driveniku); „drvo je mezgeno“ (u Kastavštini). U Farkaševcima se kaže: „drvo je u mesu“. U Levču i Temniću govore: „vrba potera mezgru“. U Aleksincu (u Srbiji) kažu: „vrba počne da pušta sokove“. Kuhač piše „kora je u proljeću sočna“. U Maleševu se govori: „u vrbi počne kretati sok“; u Brestu ispod Žbevnice: „pod korom drveta nakupi se dosta vode“. No negdje će i po vanjskim znacima odrediti vrijeme, kada valja praviti sviraljke od kore. Tako u Vrbniku (na Krku) kažu: „Kada već ima jesen debeli pupi i kaže mladice, ontrat je doba za delat sopolice“; slično i u Svetoj Jeleni kraj Crikvenice: „šiba se odriže od jesena, koji pupa“. U Pitomači pak prave

sviraljke, „kad se kora guli”, a u Šljivoševcima, „kad se kora dade izvijati”; u Berbini i Levanjskoj Varoši: „kad vrba pusti mace, a lijeska kad propupa”; u Špišić-Bukovici: „kad se drvo zazeleni”; u Lonjici i Osekovu: „kad drvo pupa”; u Golom Brdu: „u proljeće, kada se drveće pomladuje”; u Kutjevu: „kad je drvo masno”.

Sasvim je općenit opis dječjih sviraljaka, što se upotrebljavaju u Poljicama u Dalmaciji: „Za igru daci daju se: ruže, mak, kukurikavac, ravan, bukavac, slamka od žita, kora od jasena ili smokve za piščac ili sviralicu”.

KAKO SE IZRAĐUJU FUČKALICE

Glavni je posao kod tvorbe ovakovih sviraljaka skidanje kore s drveta. U tu se svrhu odreže komad šibe s drveta ili grma, pa se s jednog kraja i to kod samog pupa ili koljenca izravna, da budu rubovi presjeka sasvim oštri. Ovaj oštri rez učini se na tanjem kraju šibe.

Slika 1.

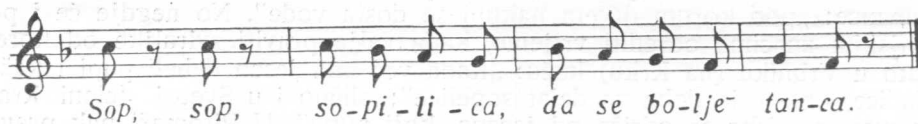
Na drugom, debljem kraju šibe, ispod narednog pupa ili koljenca, šiba se kakogod odsiječe.

Slika 2.

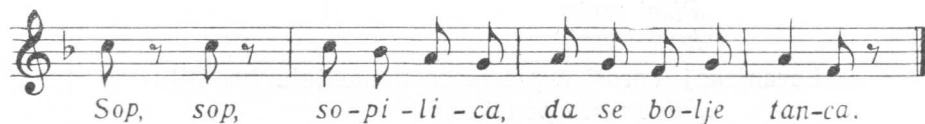
Sada se u povoljnoj daljini, (koja će se odrediti u jednu ruku prema udaljenosti susjednih pupova, a u drugu ruku prema tome, kako dugačku sviraljku valja učiniti), učini zarez u koru oko cijele šibe, ali se pri tome prereže samo kora drveta. Urez ne smije zaći u drvo, jer bi se drvo, kod skidanja kore, upravo na tom mjestu prelomilo. Samo se u rijetkim slučajevima — i to čine samo veoma vješti dječaci — skida kora s odulje šibe i preko koljenaca u drvu; baš se na tim izbočinama koljenaca na šibi vrlo lako ozlijedi cijev od kore kod samog skidanja, kora napukne i cijev onda za sviraljku ne valja.

Nato se onaj dio kore, kojega treba sa šibe skinuti, oslini ili drugačije smoči, pa se po ovlaženom mjestu tucka drškom nožića. Jedini je naime alat za izradivanje ovih sviraljaka zapravo obični mali nožić, (kostura, keba). Pri tuckanju će dječčić šibu prisloniti na koljeno. Da mu brže vrijeme prođe, on kod tuckanja recitira pjesmicu; on će i zapjevati:

Taj će stih ponavljati mnogo puta, sve dok tucka nožićem po kori šibe okrećući je neprestance i udarajući počevši od oštro odrezanog kraja sve dalje prema zarezu u kori. Cijelu dužinu kore, koja se ima skinuti, valja tako izudarati.

Čuo sam i ovu varijantu gornje popijevke:

Duhoviti će dječaci izmisliti i druge riječi, kada mu dojadi ponavljati isti stih. Kazat će i ovako:

„Sopi, sopi, sopilice,
da se bolje mižlji (ili „mižji”)

ili

„Sopi, sopi, sopilice,
da ne pukneš.”

ili

„Cela boca, cela boca,
da bi mi se dala”.

Ovaj napjev i te stihove zapisao sam po pjevanju dječaka u Svetoj Jeleni kraj Crikvenice. No i u drugim se mjestima pjeva uz tuckanje po kori. „Kad se mižnji”, pjevaju u Driveniku:

„Sopi, sopi bolje,
rodilo ti polje.
Ako nećeš sosti,
mi ćemo te skopiti”.

U Berku u Srijemu pjevaju djeca:

„Puštaj koru,
daj vodu
i teletu mlika”.

U Jastrebarskom se pripijeva stih:

„Piskala, vriskala”.

U Farkaševcima u viškovačkoj općini govore dječaci:

„Puštaj, babo, koru vodu,
dobićeš krajcaru”.

U Golom Brdu kaptolske općine govori se:

„Pišćo, fišćo,
pusti vodu van”.

U Kralju, u Turskoj Hrvatskoj, sviralica se svrće i pri tom govori:

„Derem li ja?
Derem tebe
na opute,
na kajiše.
Pušći mast,
da ti dadem slast”.

U Kladi, općine jablanačke, govore:

*„Sviraliću, svrni se!
Ako se ne svrneš,
osiću ti glavu
na bukovu panju”.*

ili

*„Pišni voda,
skoči kora!”*

U Levanjskoj Varoši neprestance ponavljaju isti stih:

„Pusti vodu pod koru!”

U Zbjegovači (opć. Kutina) pjevulje djeca govoreći ovo:

*„Pusti, vrba, vodicu,
da ogulim kožicu.
Ako ne ćeš pustiti,
ja ću tebe ubiti”.*

U Gornjim Bogićevcima (opć. Okučani) istu tu pjesmicu još i dopunjuju ovako:

*„Pusti, vrbo, vodicu,
da ogulim koricu.
Ako ne ćeš pustiti,
ja ću tebe ubiti.
Odsjeću ti glavu
na ljeskovom panju”.*

U Bebrini govore:

*„Pusti vodu,
daj mi koru!
Kora će ti svirati,
a ja ću ti igrati”.*

I u Ivanovcima (opć. Gorjani) govore kod skidanja kore neke pjesmice. Nijesam mogao saznati njihov tekst.

Kada je kora dovoljno izudarana, ona se skida s drva tako, da se prime cijelom šakom (n. pr. lijeve) ruke kora, dok se drugom (desnom) rukom prime neударani kraj šibe, (on se ne će niti oguliti), pa se sada jedna ruka prema drugoj zavije. Pri tom se kora samo zakrene prema prijašnjem položaju na šibi. Tim zavijanjem kora se zapravo samo odlupi od drveta, a onda se sasvim lako i glatko skine. U Svetoj Jeleni vazda se dječaćić mnogo obraduje, kada mu pođe za rukom skinuti cijelu cijev od kora sa šibe. On u tom slučaju ponosno i radosno kliče: „omižljila se” ili „omižjila se”. U Vrbniku se kora „zitegne”. U Aleksincu se udara po kori, „da bi se lakše odvojila od drveta, pa se zatim skine”. U Levču i Temniću „kora se skine”. Tako i u Viljevu. Kuhač piše, da se udara po kori „glatkim prutićem dotle, dok se drvo dade iz kore izvući”. I u Dešćevcu tako govore. U Brestu ispod Žbevnice „kora se svlači”. I u Jesenju govore, da je sviralica s drveta „svučena”. U Donjem Vidovcu govore, da je kora „izuvana”. U Kladi kažu „svrnuti sviralić”; slično i u Kralju u Turskoj Hrvatskoj: „svrtati sviralu”. U Prigorju, u okolici jastrebarskoj, govore, da se drvo iz kore „izvadi” ili „izvleče”. U Zbjegovači i Gor. Bogićevcima kora se „oguli”. U Miklosichevom etimološkom rječniku našao sam izraz „piščal umužit”.

Evo kako opisuje Žic ovaj rad u Vrbniku na Krku:

„Dica iđu va dermun pek nakerše kitic od jesena i pernesu doma. Seda zemu kosiric, britvicu ali nožić i porizu na kraji, kadī je pup, koru od jesena se okolo naokolo, na drugon kraji odrižu dervo i pup ča. Seda osline onu koru dobro i polože jesen na koleno pek pestaju po jesenu ze členon od ostra i obraćaju jesen. Kada misle, da su ga dosta natelkli, ontrat ze jenun rukun stisnu onu porizanu koru, a z drugun derže jesen pek malo obrernu; ako je molana kora, ontrat se zitegne”.

U Aleksincu i okolici to se — prema opisu Vlad. R. Đorđevića — radi ovako:

„Odreže se komadić vrbove grane bez čvorova, dugačak od prilike za jednu šaku.... Dalje se otprilike na polovini obreže kora i pažljivo se po njoj nožem udara, da bi se lakše odvojila od drveta, pa se zatim skine”.

U Levču i Temniću ne udaraju po kori nožićem, samo se kora zasiže svud naokolo. Zasiječena se kora odmah skida.

Već je spomenuto, kako je Kuhač zapazio, da se po kori udara glatkim prutićem. I u Brestu ispod Žbevnice tucka se nožićem po kori prije svlačenja. Tuckanje nožićem zapaženo je još u ovim mjestima: Dešćevec, Farkaševci (tu udaraju koru škljocom), Jastrebarsko, Visoko u općini Gornja Rijeka, Golo Brdo u općini Kaptol i u okolici Celja.

OPĆI NAZIVI FUČKALICA

Iz tako dobivene cijevi od kore prave se razne sviralice. Prema podacima, koje sam sabrao od svojih učenika iz raznih krajeva države, a i prema zapisima u etnografskim zbornicima navodim nekoliko općih naziva za sviralice od kore. Tu su ušli i oni nazivi, za koje se prema podacima nije moglo ustanoviti, na koji se oblik sviraljke odnose.

pisak — Maleševo, Južna Srbija (v. karabljica)

piska — Hrastje, op. Gornji Desinec, sr. Jastrebarsko

piska — Mala Rakovica, op. i sr. Samobor

pišela — Črešnjevec, op. Tuhelj, sr. Klanjec

pišćaljka — Virovitica, op. i sr.

pišćaljka — Trnovitica, op. Hercegovac, sr. Garešnica (v. fućkaljka)

pišćaljka — Kupinec, sr. Pisarovina

pišćalka — Dol, op. Krašić, sr. Jastrebarsko

pišćalka — Kurilovec, op. i sr. Vel. Gorica

pištalka — Vočin, sr. Slatina (v. fućkaljka)

piščac — Poljica u Dalmaciji

pišća — Golo Brdo, op. Kaptol, sr. Požega (v. fućkalica i fućka)

piščula — op. Sveta Klara, sr. Zagreb

piščalica — Kralje u Turskoj Hrvatskoj

fućka — Lukovdol, op. Severin na K., sr. Vrbovsko

fućka — Golobrd, op. Kaptol, sr. Požega

fućka — Podturen, sr. Čakovec

fućka — Apatija, op. i sr. Ludbreg

fućka — Prekrižje, op. Gor. Desinec, sr. Jastrebarsko

fućka — Vinagora, op. Desinić, sr. Pregrada

fućka — Veliki Novaki, op. Maruševec, sr. Ivanec

fućkala — Đakovo, op. i sr. (v. fićkala)

fućkalo — op. i sr. Đakovo

fućkalka — Gola, sr. Koprivnica

fučkalka — Novigrad podr., sr. Koprivnica
fučkalka — Lonjica, op. Vrbovec, sr. Križevci
fučkalka — Osekovo, op. Popovača, sr. Kutina
fučkalka — Adamovec, op. Bjelovar—Moravče, sr. Sv. Ivan Zelina
fučkalka — Brezovica, sr. Zagreb
fučkalka — Križevci
fučkalka — Đurđevac, op. i sr.
fučkalka — Stari Gradac, op. Špišić—Bukovica, sr. Virovitica
fučkalka — Trnovitica, op. Hercegovac, sr. Garešnica (v. piščaljka)
fučkaljka — Vočin, sr. Podr. Slatina (v. pištaljka)
fučkaljka — Dulepska, op. Vrbovec, sr. Križevci
fučkalica — Gola, sr. Koprivnica (v. fučkalka)
fučkalica — Gor. Bogičevci, op. Okučani, sr. N. Gradiška (v. sviralica)
fučkalica — Zbjegovača, op. i sr. Kutina
fučkalica — Pitomača, sr. Đurđevac
fučkalica — Popovac, op. i sr. Garešnica
fučkalica — Golobrd, op. Kaptol, sr. Požega
fičkala — Đakovo
fičkalo — Ivanovci, op. Gorjani, sr. Đakovo
fičkaljka — Levanjska Varoš, sr. Đakovo
fičkaljka — Podr. Slatina, op. i sr.

svirala (vrbina) — Pavlovci, op. Nova Kapela, sr. Nova Gradiška
svirala — Golo Brdo, op. Kaptol, sr. Požega (v. fučkalica)
sviralo — Sv. Đurađ, op. Pod. Podgajci, sr. Donji Miholjac
sviralić — Klada, op. Jablanac, sr. Senj
sviralica — Gor. Bogičevci, op. Okučani, sr. Nova Gradiška (v. fučkalica)
sviralica — Poljica u Dalmaciji (v. piščac)
sviralica — Marija Bistrica, sr. Donja Stubica
sviralica — Prišlin, op. Hum na S., sr. Pregrada
sviralica — op. i sr. Zlatar

karabljica — Maleševo, Južna Srbija

švik — naziv Kuhačev, Hrvatsko Primorje

žveglica — Gornji Kraljevec, op. Vratišenec, sr. Čakovec.
trubenta — Prelog

Ja bih odabrao kao općeniti naziv za dječje sviralice od kore svježeg drveta naziv „fučkalica”. Ma da te riječi nema niti u akademjskom niti u Vukovom rječniku, valjat će se za taj naziv odlučiti već zbog toga, što je riječ sviralica, sviraljka, svirajka, svirala, općeniti naziv sviraljke (njem. Blasinstrument, engl. vind-instrument, fran. instrument à vent), dakle za aerofon uopće.

No i fučkalice nijesu sve istoga oblika, a i zvuk u njima ne postaje po istom akustičkom zakonu. Upravo je to značajno, da se pomoću ovako jednostavne naprave, kao što je cijev od kore izvučena s grančice i preostali drveni štapić mogu načiniti bitno različiti instrumenti i da se u tim instrumentima nalaze rudimenti, praoblici instrumenata, što ih je sam naš

narod razvio do znatnog savršenstva u svojim sviraljkama, pa i takovi, koji su tehničkim dotjerivanjem postali instrumentima sposobnima za najviši umjetnički izražaj.

Ja ću ovdje opisati fućkalice prema tehnici radnje i njihova izradivanja. Počet ću s onim oblicima, koji su najjednostavniji po gradnji, a nastaviti s onima, koji su zamršeniji, u koje njihov tvorac mora utrošiti više posla pa i spretnosti, ako želi postići bilo kakav uspjeh svoga rada. Ovo razlikovanje nema nikakove veze s pogledima opće povijesti muzike na veoma zamršeni problem postanka svirke i instrumenata; a nema veze niti s akustičkom razdiobom sviraljaka prema načinu postanka zvuka u njima. Ovu potonju razdiobu dat ću na kraju svog razlaganja.

PRVI OBLIK — PISAK

Najjednostavnija fućkalica dobiva se, ako se cijev od kore skinute sa svježe grančice na jednom kraju — otprilike u širini od pol cm — oguli, ako se vanjska opora strana kore odstrani, da preostane samo bijeli, unutarnji gipkiji dio kore. Taj se oguljeni kraj cijevi onda još stisne prstima ili zubima, pa se prije okrugli otvor cijevi načini plosno zavijenim, nalik na oba listića u pisku oboe ili sopile ili zurle.

nestisnuti otvor piska

stisnuti otvor piska

Slika 3.

Ovaj oguljeni i stisnuti kraj cijevi turi se u usta, pa kada se puhne u nj, počinju oba listića titrati kao i na pisku oboe. Dobiva se nazalan i oštar ton različite sitnoće prema duljini same cijevi.

Nazivi su za tu fućkalicu različiti. Evo onih, što sam ih sakupio:

- pisak* — Čavle, op. Cernik—Čavle, sr. Sušak
- pisak* — Sveta Jelena, op. i sr. Crikvenica (v. sopelica)
- pisak* — op. i sr. Ivanić—grad
- pisak* — Golobrd, op. Kaptol, sr. Požega
- pisak* — op. Šljivoševci, sr. Donji Miholjac
- pisak* — op. Viljevo, sr. Donji Miholjac
- pisak* — Slatinik, op. Podcrkavlje, sr. Slavonski Brod
- pisak* — op. i sr. Đakovo
- pisak* — Levanjska Varoš, sr. Đakovo
- pisak* — Trnovitica, op. Hercegovac, sr. Garešnica
- pisak* — Ivanovci, op. Gorjani, sr. Đakovo
- pisak* — Gor. Bebrina, op. Klakar, sr. Brod
- pisak* — Podgorač, sr. Našice

pisak — Dol, op. Krašič, sr. Jastrebarsko
pisak — Kurilovec, op. i sr. Vel. Gorica
pisak — Podr. Slatina, op. i sr.
pisok — Kras, op. Dobrinj, sr. Krk
pisek — op. Vrbnik, sr. Krk
pisek — Podturen, sr. Čakovec
pisek — Križevci
pisik — Jesenje, op. Đurmanec, sr. Krapina
pisik — Marija Bistrica, sr. Donja Stubica (v. perdun)
pisik — Čučerje, op. Sesvete, sr. Zagreb
pisik — op. Lupoglav, sr. Dugo selo (v. prdalek)
pisika (vrbova) — op. i sr. Samobor
pisika — Vel. Novaki, op. Maruševec, sr. Ivanec
pičak — op. Baška, sr. Krk
pištaljka — Homoljski srez, Srbija
piščalka — op. Donji Vidovec, sr. Prelog (v. prda)
piskalica — Gornji Kraljevec, op. Vratišinec, sr. Čakovec (v. pereckuš)

prda — op. Donji Vidovec, sr. Prelog
prda — Lonjica, op. Vrbovec, sr. Križevci
prda — Dešćevac, op. Markuševac, sr. Zagreb
prda — Marija Bistrica, sr. Donja Stubica
prda — Kutjevo, sr. Požega
prdac — Pavlovci, op. Nova Kapela, sr. Nova Gradiška
prdec — okolica Celja, Slovenija
prdec — Adamovec, op. Bjelovar—Moravče, sr. Sv. Ivan Zelina
prc — Prelog
prc — Čukovec, op. Draškovec, sr. Prelog
prc — Ludbreg, op. i sr.
prdalek — op. Lupoglav, sr. Dugoselo
prcketa — op. i sr. Đurđevac
perdun — op. Marija Bistrica, sr. Donja Stubica
pupardon — Črešnjevci, op. Tuhelj, sr. Klanjec

pereckuš — Gornji Kraljevec, op. Vratišinec, sr. Čakovec

pičkalica — op. Farkaševci, sr. Bjelovar

sofelica — Sveta Jelena, op. i sr. Crikvenica
sofelica — Brest ispod Žbevnice (Čičarija, Istra)

trumbetica — op. Drivenik, sr. Crikvenica

svirala — Aleksinac, Srbija

pisak od lukovog lišća — Pokuplje, Primorje

bez naziva, od lukovog lišća — Kragujevačka Jasenica, Srb.
bez naziva, od lukovog lišća — Levče i Temnić, Srbija

Ja ću odabrati za naziv te fućkalice riječ „pisak”, jer se piskom naziva i onda, kada služi doista za pisak drugih fućkalicama (na pr. na tunturači ili rogu-sopili).

U Vrbniku kažu: „Da more pisek sost, tribi ga je na jenon kraju otesat do bela sega okolo, naokolo. Onu belu kožu se da v usta i puše va pisek; ako ne će sost, se ga „navadi”, pretisne ga se malo ze zubmi i još malo stenji, ontrat sope.” Stanjiti znači tu zapravo još više vanjskog sloja kore oguliti, da budu listići piska tanji. Vidio sam, da dječaci olakšavaju piskanje piska i tako, da oguljene listiće kore dobro ovlaže slinom.

„Pisak je kako mala sopelica”, kažu u Svetoj Jeleni kraj Crikvenice. U Dešćevcu kažu, da pisak daje „mukli glas”. U Farkaševcima, Viljevu i Lonjici govore, da se kora piska „zašilji”. U Mariji Bistrici pisak „urezuju”. U Jesenju govore, da je „pisak s jedne strane oguljen”.

Ovakav ili sličan pisak može se napraviti ne samo od kore svježeg drveta, već i od cjevastog lišća, na pr. od stabljike maslačkovog cvijeta ili od okrugloga lukovog lišća.

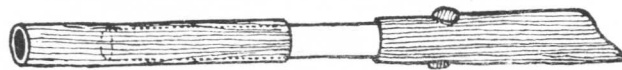
Od lukovog se lista otkine komad dugačak nekoliko cm. Jedan se kraj zubima malo stisne, pa se onda turi u usta i u nj puhne. Tako sviraju djeca u Pokuplju i Primorju. U Vrbniku kažu: „Pisek se more udelat i od luka, ma se mora sost va njega samoga”. Tako opisuje i Vladan R. Đorđević piske od lukovog lišća u okolici Aleksinca u Srbiji: „Još je prostija svirka od pera crnog luka, kad se uzme deo pera, dug otprilike dva prsta, pa se samo u njega duva”.

U Brestu ispod Žbevnice otkidaju djeca stabljiku maslačkovog cvijeta, s gornjeg je kraja nagrizu, (odstrane joj kapicu, koja zatvara šupljinu stabljike), dunu u nju i „sopelica” (tako je nazivaju) se oglasi.

Ovom načinu piskanja sličan je još jedan. U Aleksincu u Srbiji djeca s proljeća uzmu jače pero crnog luka, pa mu tanju stranu proprle na vatri ili lako protaru prstima. Kada se u zdravi kraj pera puhne, onda proprljeni ili protrti dio zatreperi i čuje se zvuk. Tako rade i u Kragujevačkoj Jasenici i to od luka zvanog ajma (ili aljma). Zato dobivaju i batina, jer se onuda vjeruje, da se luk kvvari, kada mu djeca pokidaju mnogo perja. I u Levču i Temniću prave djeca takove piske od lukovog pera; upotrebljavaju pero crnog luka. U Levču i Temniću upotrebljavaju i stabljiku maslačkovog cvijeta, koju s druge strane unakrst rascijepu, pa onda sviraju.

DRUGI OBLIK — ZVIŽDALJKA

I drugi oblik fućkalice sasvim je jednostavan. U skinutu cijev od kore opet se utisne samo dijelom onaj štapić, s kojega je kora skinuta.

Slika 4.

Ako se otvoreni kraj cijevi od kore prisloni uz donju usnu, pa se površ šupljine u kori — slično kao na šupljem ključu ili na rupu glasicu frule—postranke ili moderne frule — puhne uski mlaz uzduha, (zbog toga se i puše stisnutim usnama), dobit će se prodoran sitan ton.

Sitnoća tona može se i mijenjati tako, da se štapić unutar cijevi od kore pomiče gore, dolje. Što je dublja šupljina, (t.j. što je štapić manje utisnut u cijev), to je ton krupniji.

Ta fućkalica ne upotrebljava se na mnogo mjesta. Ipak je ne nazivaju posvuda jednako. Evo naziva, što sam ih pobilježio:

žvižjovica — Grablje na Hvaru

žvižgalka — okolica Celja u Sloveniji

zviždalka — op. Lupoglav, sr. Dugoselo

zviždaljka — op. Gunja, sr. Županja

fućkalka — Visoko, op. Gornja Rijeka, sr. Novi Marof

piščalka — Gornji Oštrc, op. Sošice, sr. Jastrebarsko

Zacijelo je najzgodnije za ovu vrst fućkalice odabrati naziv zviždaljka.

Ovu vrst sviraljke drže naučenjaci u novijoj literaturi najstarijom. Poznata je mahom u dva oblika, kao koštana zviždaljka i kao zviždalka od trstike. Sačuvali su se i primjerci od kosti čak iz kamenog doba. Za izradbu služile su kosti životinjske. Među primitivnim narodima našlo se primjeraka i od ljudskih kosti. Dok Wagener tvrdi, da je stariji tip od trstike (bambusovine), Wallaschek drži starijom koštanu sviraljku. Po jednoj priči na otoku Javi otkriše ovu sviraljku slučajem, kada je vjetar puhao nuz ovješene štapiće od bambusovine, zaječio je odjedamput ton. I danas se još tako namještaju šuplje bambusove cijevi u onim krajevima, pa se dobivaju prigodice — kada dune pogodan vjetar — iz tih cijevi blagi i vrlo mekani tonovi.

Ako se ovakova fućkalica izradi iz trajnijeg materijala na pr. drva, onda može poslužiti za doglašivanje. Kuhač navodi nazive zviždalo, zviždaljka, zviždoka, fućkalo, pandurnica, švik (potonji je naziv iz Hrvatskog Primorja) i označuje, da je to glasilo, kojim lovci dozivaju pse, a da je rabe i panduri, hajduci i razbojnici kao habernjaču (Signalpfeife)

TREĆI OBLIK — PIŠTALJKA

Treći oblik fućkalice podsjeća svojom konstrukcijom sasvim na obične narodne drvene sviraljke jedinke. Tu već ima pisak, t.j. uski kanal, kojim se dovodi mlaz uzduha do rupe glasice, gdje se taj mlaz dovodi do titranja skretanjem preko oštrog ruba rupe-glasice čas u samu cijev sviraljke, čas u vanjski prostor.

Kada momčić izrađuje takovu sviraljku, mora imati mnogo spretnosti. Još prije nego će koru tuckati i skidati, on pripremi štapić, iz kojega želi praviti sviraljku, načinivši na njemu dva reza. Na oštro odsječenom kraju štapića — tamo, gdje će načiniti pisak, koso zasiječe; a malo podalje od toga ureže rupu-glasicu.

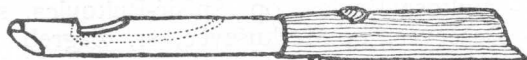
Slika 5.

Tek onda prereže na donjem kraju koru, osloni je i tucka nožićem pa napokon i skida. Tako dobiva već gotovu cijev sviraljke

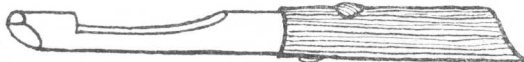
Slika 6.

i štapić s usjekom na mjestu rupe-glasice

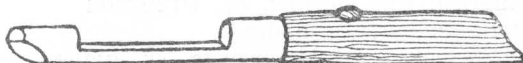
Slika 7.

Ovaj se usjek u štapiću sada povećava. Čine to na raznim mjestima različito. Naobičnije onako, kako je u prijašnjoj slici crtkanjem označeno; na taj način izlazi ovakav oblik štapića:

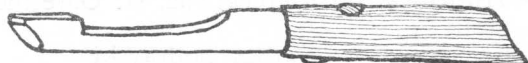
Slika 8.

U Grablju na otoku Hvaru, taj se usjek u štapić izrađuje pravokutno:

Slika 9.

Sada se još odreže na mjestu piska gornji rub, da bude ravan.

Slika 10.

Potom se na tako pripravljeni štapić natakne skinuta kora i sviralica je gotova.

Slika 11.

Crtkanom linijom označen je položaj štapića unutar sviraljke. Ako se sada dune u pisak, izlazit će vrlo sitan prodiran ton.

Ova vrst sviraljke veoma je raširena. Evo naziva njezinih u pojedinim mjestima, iz kojih predleže podaci:

pištaljka — Homoljski srez, Srbija

pištaljka — Aleksinac i okolica u Srbiji

pištaljka — Šljivoševci, sr. Donji Miholjac

pištaljka — Tovarnik, sr. Šid

pištalica — Tovarnik, sr. Šid

pišela — Tuhelj, sr. Klanjec (v. fučkalica)

pišela — Črešnjevec, op. Tuhelj, sr. Klanjec

piščalka — Kurilovec, op. i sr. Vel. Gorica (v. piščula)

piščaljka — Kupinec, sr. Pisarovina

pišćaljka — Đurđevac, op. i sr. (v. zviždaljka)
pišćaljka — Trnovitica, op. Hercegovac, sr. Garešnica (v. fućkaljka)
pišćaljka — Vukosavljevica, op. Špišić-Bukovica, sr. Virovitica
pišćulja — Dešćevac, op. Markuševac, sr. Zagreb
pišćula — Kurilovec, op. i sr. Vel. Gorica (v. pišćalka)
pišćula — Čučerje, op. Sesvete, sr. Zagreb
piska — Dol, op. Krašić, sr. Jastrebarsko
piska — Prekrižje, op. Gor. Desinec, sr. Jastrebarsko
piska — Sv. Đurađ, op. Podr. Podgajci, sr. Donji Miholjac
piska — Jastrebarsko (v. fućka)
pisak — Homoljski srez, Srbija (v. svirala)

fućka — op. i sr. Križevci
fućka — op. i sr. Jastrebarsko
fućka — op. Donji Vidovec, sr. Prelog
fućka — Donji Mihaljevec, op. Sv. Marija, sr. Prelog
fućka — Čukovec, op. Draškovec, sr. Prelog
fućka — Rasinja, sr. Ludbreg
fućka — Vinagora, op. Desinić, sr. Pregrada
fućka — Petrijanec, sr. Varaždin
fućka — Vel. Novaki, op. Maruševac, sr. Ivanec
fućka — Križevci
fućka — Marija Bistrica, sr. Donja Stubica
fućka — Apatija, op. i sr. Ludbreg
fućka — Koprivnica
fućkaljka — Trnovitica, op. Hercegovac, sr. Garešnica (v. pišćaljka)
fućkaljka — Sisak
fućkaljka — Kozarevac op. Kloštar podravski
fućkalka — Đurđevac
fućkalka — op. Sveta Nedjelja, sr. Samobor
fućkalka — Ludbreg, op. i sr.
fućkalka — Špišić Bukovica, sr. Virovitica
fućkalka — Stari Gradac, op. Špišić Bukovica, sr. Virovitica
fućkalica — Tuhelj, sr. Klanjec
fućkalica — Draganići, sr. Karlovac
fućkalica — Lonjica, op. Vrbovec, sr. Križevci
fućkalica — Gor. Bogičevci, op. Okučani, sr. Nova Gradiška
fućkalica — Zbjegovača, op. i sr. Kutina
fićka — Kutjevo, sr. Požega
fićkala — Podgorač, sr. Našice
fićkala — Gor. Bebrina, op. Klakar, sr. Brod
fićkala — Osijek i okolica
fićkalo — Berak, sr. Vukovar
fićkalo — Ivanovci, op. Gorjani, sr. Đakovo
fićukalo — Andrijaševci, sr. Vinkovci
fićukaljka — Podr. Slatina, op. i sr.

fičić — Kastavština, Hrv. Primorje
fikalac — Kastavština, Hrv. Primorje
fikalac — Sv. Jelena, op. i sr. Crikvenica
fikalac — op. Drivenik, sr. Crikvenica
fikalčić — Sv. Jelena, op. i sr. Crikvenica

švik — Praputnjak, sr. Sušak
švikić — Čavle, op. Cernik, sr. Sušak
švikalac — Hreljin, sr. Sušak
švikaljka — Hreljin, sr. Sušak
švikavoc — Kras, op. Dobrinj, sr. Krk

sopelica — Vrbnik, sr. Krk

svirak — Grablje na otoku Hvaru
svirka (vrbova) — okolica Broda na Savi
svirala — Levče i Temnić u Srbiji
svirala — Kobaš, sr. Brod
svirala s noscem — Gor. Oštrc, op. Sošice, sr. Jastrebarsko
svirala na nosac — Gor. Oštrc, op. Sošice, sr. Jastrebarsko
sviroka — Gunja, sr. Županja
sviralić — Klada, op. Jablanac, sr. Senj

žveglja — Gornji Kraljevec, op. Vratišenec, sr. Čakovec
žveglja — Vel. Novaki, op. Maruševec, sr. Ivanec (v. fučka)
žveglja — Gornja Stubica, sr. Donja Stubica
žveglja — Poljanica, op. Marija Bistrica, sr. Donja Stubica
zviždalka — Đurdevac, op. i sr.
žvižgalka — okolica Celja u Sloveniji

Možda je najzgodniji naziv za ovu vrst fučkalice „pištaljka“.

Iz podudaranja ovih naziva s općim nazivima za sviraljke od kore svježeg drveta, s fučkalicama, razbira se najprije, da u najviše mjesta upravo i ne prave drugih vrsta sviraljaka osim ove jedne; a onda i to, da je razlikovanje pojedinih oblika (bilo po konstrukciji bilo po akustičkim svojstvima) vrlo nepotpuno.

U Vrbniku na Krku nije red rada, kako je gore opisan, t. j. ne pravi se pisak i zasjek za rupu-glasicu prije skidanja kore. Ondje najprije skinu koru, a onda postupaju ovako:

„Zitegnjenu koru opeta nadiju na jesen pek udelaju na njoj škujicu, a zarižu malo i va dervo. Ondi pod škujicon rižu dervo ča, koliko je dosta. Od kraja do škujice je pisek i njega je tribi malo znet, da se more puhat va sopelicu. Kada je sopelica udelana, ontrat su va nju sope.“

Pisak ove sopelice nije dakle odozdo koso odsječen, već je sprijeda ravan. Onaj kosi zarez na pisku omogućuje sviraču, da pisak bolje prisloni na donju usnu, dok u pištaljku puše.

Samo na jednom mjestu — u Kladi (opć. Jablanac) — razlikuju pištaljke s koso podrezanim piskom (zovu ih onda „sviralići“) ali i s tupim (sprijeda ravnim) piskom. Ovakovu pištaljku zovu u Kladi „čula“.

O Prigorju, u okolici Jastrebarskog, postupaju ovako:

„Spreteljica deladu pastiri od vrbove kore piske; unde je mezga, pak se laku drevu iz kore izvadi; stisne se, pak se polaku okrene, a unda se izvleče; unda se iz istiga drevu izreže jen komad, pisak, ki se vrže geri, kam se puše i tak se piska“. Tu se umetnuti drveni čepić naziva „pisak“.

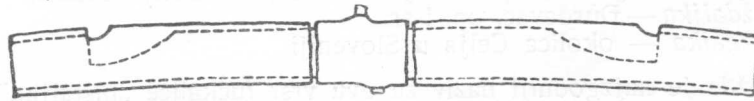
U okolici Aleksinca postupak je kod tvorbe pištaljke sličan onome, što sam ga dao prema radu dječaka u Svetoj Jeleni kraj Crikvenice. Evo kako Vladan R. Đorđević prikazuje tvorbu pištaljke u Aleksincu i okolici:

„Odreže se komadić vrbove grane bez čvorova, dugačak od prilike za jednu šaku i na jednom kraju se koso zareže. Suprotno od tog zarezeta napravi se drugi zarez, da bi se na kori dobila rupa. Dalje od njega, otprilike na polovini, obreže se kora i pažljivo se po njoj nožem udara, da bi se lakše odvojila od drveta, pa se zatim skine. Za ovim se drvo saseče u početku manje a docnije dublje, pa se ponova navuče kora i pištaljka je gotova. Kad su u nju dune, dobija se jak pišteći ton kao i na pištaljkama željezničara ili policajaca.”

I u Levču i Temniću u Srbiji postupaju slično:

„Kad vrba rano s proleća potera mezgru, deca uzimaju njeno drvo s glatkom korom, debljine dečjeg prsta srednjaka, a dužine 10—15 cm. S gornjeg debljeg kraja drveta napravi se sa strane kos zasek, veličine 2 cm. Ispod tog zaseka na 1 cm, zaseče se kora svud naokolo. Od toga zaseka s protivne strane, zaseče se jedno trouglo izdubljenje. Za ovim se zasečena kora skine, pa se na strani, koja nema kosi zasek od usečenog trougaonog izdubljenja pa naviše ravno odelje drvo za 1 mm debljine. Za ovim se ponovo natakne skinuta kora da stoji kao što je i prede stajala i onda se odozgo duva, pri čemu naprava izdaje pišteći glas”.

U Vrbniku se izrađuje i „sopelica-dvojica”. To je dvostruka pištaljka izrađena na jednom štapiću od „jesena” s jedne i druge strane koljenca.

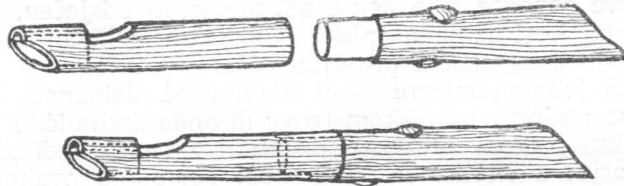

Slika 11.a

U Kastavštini pravi se također takova dvostruka sviraljka i nazivlje se „fikalac” i „fičić”.

U Svetoj Jeleni kraj Crikvenice govore, da „fikalčić” (ako je malen) ili fikalac (ako je veći) „fiče”. Radnju, koju izvršuje svirač svirajući na fikalčiću ili fikalcu, označuju dakle glagolom „fikati”.

Pištaljka se može izraditi i tako, da se odijeli onaj dio drvenog štapića, koji će zatvoriti pisak, a od preostalog se štapića odsiječe odulji komad tako, da on — kada se turi u koru — zatvara samo mali dio njezin i ostavlja dovoljno veliku šupljinu unutar pištaljke.

Slika 12.

I takova pištaljka dosta je raširena. Navodim neke nazive njezine iz raznih mjesta:

piščulja — op. Lupoglav, sr. Dugoselo
piščule — Kurilovec, op. i sr. Velika Gorica.

fučkala — okolica Zagreba

fučkalo — Slatinik, op. Podcrkavlje, sr. Slavonski Brod

fučkalka — op. Lupoglav, sr. Dugoselo

fučkalka — Lonjica, op. Vrbovec, sr. Križevci

fučkalka — op. Sveta Nedjelja, sr. Samobor

fučkalka — op. i sr. Ivanić—grad

švikavica — Vrbnik, sr. Krk

švikić — Brest ispod Žbevnice (Ćićarija, Istra)

žveglica — Jesenje, op. Đurmanec, sr. Krapina

svirala — Viljevo, sr. Donji Miholjac

Ovu pištaljku naziva Kuhač „sipovka” ne označujući, u kojem je kraju ovu riječ zabilježio. Dodaje k tome, da sipovku nazivaju još i „slijepom” pa i „nijemom sviralom”, (možda zato jer na njoj nema rupica za prebiranje). Niti za ta dva naziva ne označuje Kuhač mjesto, gdje ih je čuo. Ja tih naziva nijesam nigdje zabilježio.

Vrbnička „švikavica” ostavlja na donjem čepiću (ja sam taj naziv upotrebio prema sviraljci iz okolice Zagreba, koju ću dalje opisati) odulji komad. U Vrbniku čepić nazivaju jednostavno „dervo”. Razlog je poseban, švikavicom se hoće izvesti više tonova.

„Švikavica ima pisek odrizan od derva, pek se dervo more pomikat nuter i ven i obraćat. Kako se pomiče, ali obraća, drugačije sope. Sopolica ne more drugačije sost”.

Vrbnička švikavica može se izraditi i od rogova („rovoza” ili „tersti”).

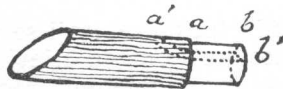
Okavo se pomiče čepić i u kori „švikića” u Brestu ispod Žbevnice u u Ćićariji, a zacijelo će se tako raditi i u nekim drugim mjestima, ma da o tom nijesam dobio podataka.

Osobiti oblik pištaljke prave u Dešćevcu općine markuševčke. Tu se štapić najprije na debljem kraju koso, a na tanjem kraju normalno odsiječe. Sada se zasiječe rupa-glasica, nedaleko debljeg kraja i onda se na opisani način kora odlupi i skine.

Slika 13.

Dužina rupe — glasice iznaša 1 cm. Kada je kora izvučena, odsiječe se drveni štapić kod mjesta označenog s „b” normalno. Na preostalom dijelu izreže se kanal za puhanje. Taj izrez seže i preko a u samo drvo od a' do b'.

Slika 14.

Iza toga se ponovno natakne cijev pazeći, da kanal dobiven izrezom a, b, dode prema rupi — glasici u kori.

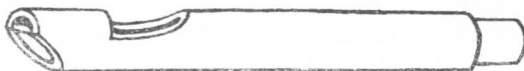
Slika 15.

Desni kraj ove „piščulje” začepi se prstom ili malim drvenim čepićem, koji dobro pristaje uz cijev od kore.

Kod pištanja u tu pištaljku turi se duboko u usta cijeli lijevi kraj piščulje tako, da usne prilegnu tik do same rupe — glasice (kod b), ali unutarnja strana usne nesmiije prekriti otvor između a i a', jer ne bi uzduh mogao ulaziti u kanal, koji vodi prema rupi — glasici.

Za onaj drveni klin, koji zatvara pisak pištaljke, najvećma se upotrebljava riječ „pisak”. Kuhač navodi i riječ „cvek”, ali ne navodi mjesta, u kojem je tu riječ čuo.

Ovakova se pištaljka može izraditi i od trajnog materijala. Pastirići u okolici zagrebačkoj prave je od bazgovine, jer iz kratkog štapića bazgovine lako izrade cijev, ako joj samo mekanu srčiku istjeraju napolje. Načine pisak i rupu — glasicu. Pisak zatvore cvekom a pištaljku odozdo zatvore malim drvenim čepićem.

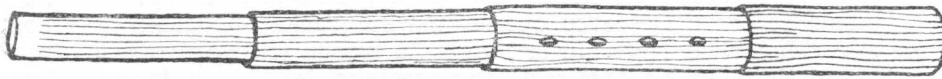
Slika 16.

Ta se pištaljka naziva u okolici zagrebačkoj „žviždalice”.

Napokon se na pištaljki mogu urezati i rupice za prebiranje. U okolici Broda na Savi zovu te rupice „vrkljene”. Kuhač navodi, da se na takovoj pištaljki, koju on razlikuje od „sipovke” (ma da je po akustičkoj osnovi zapravo to jednaka sviraljka) imadu do tri rupice za prebiranje, pa se na njoj mogu izvesti u svemu četiri tona. Nazivi, koje Kuhač navodi, jesu „pištala, pištalice, piskalo”, no on ne označuje mjesta, u kojima je te nazive zapisao. U okolici Broda na Savi zove se ta pištaljka „vrbovom svirkom”. U Kastavštini upotrebljavaju ovakovu pištaljku — prave je od jesenove kore — odozdo zatvorenu čepićem ali i odozdo otvorenu, dakle već sasvim jednake konstrukcije, kakova je na drvenoj svirali — jedinki. Mali fikalac zovu i u Kastavštini kao i u Svetoj Jeleni „fikalčić”, samo u Svetoj Jeleni fikalac nema rupica za prebiranje.

ČETVRTI OBLIK — TUNTURAČA

Sasvim je posebni oblik fučkalice, koji se upotrebljava u Hrvatskom Primorju, sastavljen od nekoliko komada cijevi od kore različitog promjera; jedna se cijev u drugu može umetnuti. Momčić skida za to potrebite cijevi od kore postepeno birajući štapiće sve većeg opsega.

Slika 17.

Kako se ta sviralica ne upotrebljava na mnogo mjesta, nema niti mnogo naziva za nju. Ja sam zabilježio ove nazive:

Tunturača — Sveta Jelena, op. Crikvenica, sr. Crikvenica

Tunturača — Drivenik, sr. Crikvenica

Bribirača — op. Vrbnik, sr. Krk

Preberanica — Kras, op. Dobrinje, sr. Krk.

„Tunturača se udela iz četiri komadi”. Najprvo pisak, načinjen upravo onako, kako se pravi obični pisak, koji i sam za sebe može vrijeđiti kao fućkalica; v. opis pod br. 1. „Pisak je kako mala sopelica”. Ostala tri komada tunturače zovu se jednim imenom „sopilica”. Luknjice za prebiranje nalaze se na trećem dijelku tunturače. U Svetoj Jeleni zovu ih „piski”. Može ih biti do četiri, a ima i primjeraka samo sa dvije luknjice za prebiranje, (Jelenčani bi rekli „sa dva piska”). Na „piskima se prebira”. Na tunturaču se tuntura. Svirati na tunturači kaže se prema tome „tunturati”.

Zapisao sam i napjev, što su ga dječaćiči tunturali na tunturači u Svetoj Jeleni. Zapis je dakako samo približan, jer je intonacija na ovom primitivnom instrumentu sasvim netočna.

U Svetoj Jeleni prave tunturače od jasena, a u Driveniku najvećma od jablana.

Tvorbu bribirače u Vrbniku opisuje Žic ovako:

„Od debjega jesena se zname koti sopelicu (vidi pod 1), ma se na njoj udelaju skujiće dvi, četire. Seda je tribi posobojni pisek, udela ga se li od jesena, ma tanjega, da se more vedit va bribirače”.

Prema tome se vrbnička bribirača sastoji od dva komada, ali i od tri komada. Broj „skujića” je različit. Cijev bribirača može se napraviti i od „rovoza” ili od „tersti” (trstike); ona može imati tri do četiri „skujiće”. U cijev bribirače utakne se „pisek” načinjen od toliko tanje cijevi „jesenove” kore, da lijepo pristaje, kada se u bribiraču utakne. Može se „pisek” napraviti i od „rovoza”, no onda izlazi sviraljka klarinetskog tipa, jer na pisku od rovoza jezičac udara u podlogu. Ova „bribirača od tersti” po konstrukciji nalik je na duduk od bazgovine (v. poslije). Vrbnička bribirača ima dva dijela: cijev sa „skujićama” („gurlica” ili „sopelica”) i „pisek”.

I naziv „bribirača” u Vrbniku i naziv „preberanica” u Krasu kraj Dobrinja mogu se izvesti od glagola prebirati, koji označuje, da se prstima po toj fućkalici prebire za vrijeme sviranja. Naziv tunturača zacijelo je izveden prema zvuku „tutu”, jer se tako tunturača oglašuje.

Posredstvom g. Ivana Žica, um. škol. nadzornika u Vrbniku, dobio sam detaljan opis građenja trunbe u Vrbniku. Tamo se radi ovako:

Trunba se najvećma radi od brijestove kore, a sastoji od tri dijela: „pisek”, „gurlica” ili „sopelica” i prava „trunba”. Dječak posiječe brestić ili granu brestovine, pa je spiralno nareže; najprije spiralu „zasenja” (zabilježi), a onda po senjalu prereže koru sve do drva. Koru odlupljuje polagano, da se ne prelomi. Odlupljenu koru zavije dječak pričvršćujući zavoje drvenim klinčićima (u novije vrijeme i željeznim čavličima). Klinčići sprečavaju koru, da se ne razvije. Gotova trunba na donjem je kraju, na „krilu”, široka, a na gornjem kraju uska; tu ima „škuju”. Iza toga uzme dječak grančicu jesena, široku toliko, da pristaje u trunbinu „škuju”, pa od te grančice načini „gurlicu” ili „sopelicu”. To je zapravo cijev od kore, koja se skida s grančice, kako je to već prije opisano. Još prije nego „gurlicu” skine sa štapa, izreže na „gurlici” jednu ili najviše dvije „škujice”. Gotova se „gurlica” utakne u „škuju” trunbe. Još se pripravi „pisek”, koji se skida sa šibe toliko široke, da pristane dobro u cijev „gurlice”. Kako se sprema „pisek” da dobro „sopi”, opisano je već pod oblikom 1. Kada se i „pisek” usadi u cijev „gurlice”, trunba je gotova. Dječak „sopi” u trunbu, a na „škujici” ili na dvjema „škujicama”, što su na „gurlici”, prebira prstima.

Fučkalica ove vrste vrlo je raširena u našim krajevima. No u svim tim mjestima ne ćemo naći ovog oblika roga—sopile, koji ima na sebi rupice za prebiranje.

Mnogi su nazivi tog instrumenta; ja sam sabrao ove:

- rog — Lonjica, op. Vrbovec, sr. Križevci
- rog — Slatnik, op. Podcrkavlje, sr. Slavonski Brod
- rog — Kurilovec, op. i sr. Velika Gorica
- rog — okolica Celja u Sloveniji
- rog — Donji Mihaljevec, op. Sv. Marija, sr. Prelog
- rog — op. i sr. Đurđevac
- rog — op. Pitomača, sr. Đurđevac (v. trumbeta)
- rog — Visoko, op. Gornja Rijeka, sr. Novi Marof
- rog — op. Gunja, sr. Županja
- rog — Dešćevac, op. Markuševac, sr. Zagreb
- rog — Vukosavljevica, op. Špišić Bukovica, sr. Virovitica
- rog — Ludbreg, op. i sr.
- rog — Golo Brdo, op. Kaptol, sr. Požega (v. trumbeta)
- rog — op. Sveta Klara, sr. Zagreb
- rog — op. Šljivoševci, sr. Donji Miholjac
- rog — Popovac, op. i sr. Garešnica
- rog — Kozarevac, op. Kloštar podravski
- rog — op. i sr. Zlatar
- rog — Čučerje, op. Sesvete, sr. Zagreb (v. tuk)
- rog — op. i sr. Đakovo (v. trumbeta)
- rog — Lukovdol, op. Severin na Kupi, sr. Vrbovsko
- rog — Križevci
- rog — Lupoglav, sr. Dugoselo

Ime „rog” zabilježeno je kao naziv ovakove sviraljke još u ovim mjestima: Podgorač (sr. Našice), Novigrad podr. (sr. Koprivnica), Podturen (sr. Čakovec), Osekovo (opć. Popovača, sr. Kutina), Adamovec (opć. Bjelovar—Moravče, sr. Sv. Ivan Zelina), Apatija (opć. i sr. Ludbreg), Gornji Bogičevci (opć. Okučani, sr. Nova Gradiška), Zbjegovača (opć. i

sr. Kutina), Vočin (sr. Slatina), Bebrina (sr. Brod), Brezovica (sr. Zagreb), Dulepska (opć. Vrbovec, sr. Križevci), Špišić—Bukovica (sr. Virovitica), Trnovitica (opć. Hercegovac, sr. Garešnica), Prekrižje (opć. Gor. Desinec, sr. Jastrebarsko), Kupinec (sr. Pissarovina), Ivanovci (opć. Gorjani, sr. Đakovo), Gor. Bebrina (opć. Klakar, sr. Brod), Sisak, Gor. Oštrc (opć. Sošice, sr. Jastrebarsko), Poljanica (opć. Marija Bistrica, sr. Donja Stubica), Kutjevo (sr. Požega), Petrijanec (sr. Varaždin), Kobaš (sr. Brod), Draganići (sr. Karlovac), Andrijaševci (sr. Vinkovci), Veliki Novaki (opć. Maruševec, sr. Ivanec), Stari Gradac (opć. Špišić—Bukovica, sr. Virovitica).

---

pastirski rog — Ivanić-grad
pastirski rog — okolica Petrinje
pastirski rog — Jastrebarsko
svinjarski rog — Lipik, sr. Pakrac
prosti rog — okolica Broda na Savi
uskršni rog — Duljepska, op. Vrbovec, sr. Križevci

---

truba — okolica Brčkoga
trunba — Vrbnik, sr. Krk
trumbel — Kras, op. Dobrinj, srez Krk
trumbeta — Golo Brdo, op. Kaptol, sr. Požega
trumbeta — Viljevo, sr. Donji Miholjac
trumbeta — Pavlovci, op. Nova Kapela, sr. Nova Gradiška
trumbeta — Đakovo
trumbeta — Berak, sr. Vukovar
trumbeta — Lupoglav, sr. Dugoselo
trumbeta — Marija Bistrica, sr. Donja Stubica
trumbeta — Pitomača, sr. Đurđevac
trumbeta — Ivanovci, opć. Gorjani, sr. Đakovo
trumbeta — Slatina podr., opć. i sr.
trumbeta — Levanjska Varoš, sr. Đakovo
trubenta — Poljanica, opć. Marija Bistrica, sr. Donja Stubica
trubenta — Dol, opć. Krašić, sr. Jastrebarsko
trubenta — Veliki Novaki, opć. Maruševec, sr. Ivanec
trubenta — Gor. Kraljevec, op. Vratišinec, sr. Čakovec
trubaljika — bez oznake mjesta (Broz—Ivekovićev rječnik)
trumbenta — Kastav (v. sopela)
tromba — Selnica, op. Mar. Bistrica, sr. D. Stubica

---

tuk — Čučerje, op. Sesvete, sr. Zagreb
turlik — Farkaševac, sr. Bjelovar

šopila s piskom, koji se naziva i „pićak“ — Baška, sr. Krk
bodulska sopil — Sv. Jelena, op. i sr. Crikvenica
sopela — Kastav

čanarela, op. Cernik, sr. Sušak

---

hoba — Jesenje, op. Đurmanec, sr. Krapina
borija — okolica Brčkoga

Rupica za prebiranje mogao sam ustanoviti samo na pastirskim rogovima u Ivanić-gradu (po tri rupice), u Jastrebarskom (po jedna rupica) i na bodulskoj sopili u Sv. Jeleni kraj Crikvenice (po dvije rupice), tako i na trunbi u Vrbniku na otoku Krku (po jedna, najviše dvije „škujice” na „gurlici”).

Najispravniji naziv za taj instrumenat svakako je sopila, jer je to i po koničnom obliku zvučne cijevi i po dvojezičnom pisku doista praoblik najprimitivnije oboe, zurle, zurne, sopile; (riječ oboe izvedena od franc. haut-bois); zurla, zurna, surna i slične naše riječi sigurno su izvedena od orientalnog korjena, (perz. zurna, arap. zamr).

Naziv „rog” zacijelo je nastao po vanjskoj sličnosti ove sviraljke s pravim rogom (volujskim), kakav pastiri još uvijek upotrebljavaju mnogo kao signalni instrumenat; (kao signalni instrumenat upotrebljavaju volujski rog i ribari u Barbatu na otoku Rabu). Tako je i naziv trumbeta sigurno nastao po izvanjskoj sličnosti oblika s drvenom trubom, koju u nekim krajevima prave pastiri iz daščica, a služe se njome u istu svrhu za signaliziranje. No rog i truba imadu sasvim drugačiji akustički učinak od ove naše bodulske sopile, (da upotrebim naziv svetojelenški). Niti na rogu niti na trubi nema dvojezičnoga ili jednojezičnoga piska. Tamo ton postaje titranjem sviračevih usana utisnutih u samu šupljinu sviraljke ili u posebni tulac (ljevkasti dometak sviraljke).

Naziv uskrni rog u Duljebskoj tumači se posebnom upotrebom te sviraljke. Prvi put se u proljeće oglasi uskrni rog, kada se u praskozorje Uskrsa zapale krijesovi (vazmenice).

Ja ću kao naziv ove fućkalice upotrebljavati „sopila-rog” za razliku od prave sopile, načinjene od trajnog materijala, od tokarenog drveta.

Značajno je, da se nazivi „pisak” i „krilo” upotrebljavaju na Krku i za dijelove prave „sopile”.

U Dešćevcu (op. Markuševac, sr. Zagreb) uzimaju do 5 cm debeli štap kestenov. Na jednom kraju oštro ga odrežu (kod a). Onda se udesi, da se cijev od kore može izvući, ali je još ostave na drvu, pa počevši od a zarežu u koru (ali samo tako, da se prereže kora do drveta) spiralu.

Slika 20.

Kada se spirala odlupi od drveta, zavije se kora u oblik roga. Tu se prema tome pisak drži djelomično za prvi zavoj roga. Pastiri, koji prave u proljeće takav rog, vrlo se raduju prodornom i nazalnom tonu njegovom, ali ih lugari progone zbog toga, jer znadu učiniti u šumi — lomeći kestenove štapove — veliku štetu.

U Visokom (op. Gornja Rijeka) počnu svirati u „rog” — tome kažu „tukati” — na Jurjevo. I u Krasu (op. Dobrinj) počinju trubiti u „trumbel” na Jurjevo.

Jediño se u Lonjici (op. Vrbovec) i u Podrav. Slatini zavijeni rog od kore upotrebljava i bez piska. To je onda doista rog, jer u njemu se izvodi zvuk titranjem sviračevih usana. Bit će, da je i rog iz okolice Broda na Savi takav, jer o njemu kaže Luka Lukić, da je to prosta svirala od vrbove kore ili od životinjskog roga, da se u nj puše, da ih ima sitnih i

krupnih i da svaki može izdati dva to tri glasa, koji se dobivaju jačim duvanjem. To su onda gornji harmonijski tonovi. U rogu iz okolice Broda na Savi dakle nema piska.

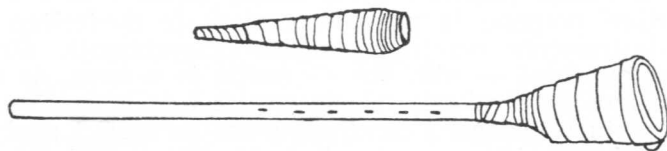
Možda je smiono u ova dva posljednja dječja muzička instrumenta od kore svježeg drveta gledati praoblik zamra, zurne, naše sopile i moderne oboe. Ipak se misao sama sobom namiče, jer su svi konstruktivni uslovi ovih instrumenata i na tunturači i na sopili-rogu. U prvom redu konična cijev, koja je u tunturače blago konična (koničnost je dobivena umetanjem sve širih cijevi jedne na drugu), a u sopile-roga znatno konična (dobivena zavojem kore). Druga je značajka ovih sviraljaka u dvojezičnom pisku, koji se nalazi i na zamru, na zurni, na pravoj sopili i oboi.

Pokušao sam u stručnoj literaturi otkriti postanak oboe i vezu tog postanka s instrumentima, koji su nalik na ove naše fučkalice od kore, na tunturaču i na sopilu-rog. Razumljivo je, da sačuvanih instrumenata ovakvog oblika iz pradavnine uopće nema. Ako su ih negda i pravili, propale su te sviraljke, kako i sada propadaju, jer su od građe, koja se za malo vremena uništi. Može nam poslužiti za gonetanje razvitka zamra, zurne, sopile i oboe iz ovih praobljaka samo istraživanje takovih muzičkih instrumenata, kojima se i danas još služe primitivni narodi. A podataka o takovim instrumentima ima; evo ih nekoliko.

Laplاندani se služe sviralicama, što ih prave od kore drveta ili grma sorbus aucuparia. Ne kaže se, da su to baš sviraljke oblika naše tunturače ili sopile-roga. Indijanci na Rios dos Maupes, pritoku Rio Negrosa, prave velike tube, nalik na fagot, instrumentat roda oboe. Prave ih od kore drveta, koja je spiralno savijena, a pisak se načini od neke vrste lišća. Znade se skupiti njih do osam, pa sviraju zajedno na takovim sviraljkama razne veličine kod tako zvane „juri-pari“ — vražje muzike. „Mots“ je vitka sopila (njem. Schalmei) iz Timora. Ima dugu koničnu cijev od zavijene kore. Na cijevi su četiri rupice za prebiranje. Jezičac je jednostavno urezan u zvučnu cijev i on udara kod titranja u podlogu, (po tome bi to bio instrumentat roda klarinetskoga). „Mots“ je nalik na rusku „brelku“. Brelka ili žalejka je ruska pučka sopila (njem. Schalmei) od bazgovine s pet rupica za prebiranje na osnovnoj cijevi, koja se s donje strane proširuje u nerazmjerno veliko zvonoliko krilo, načinjeno od spiralno zavijene kore svježeg drveta. I brelka ima jedan jezičac, načinjen od trstike ili tankog drveta, (i ona je dakle instrumentat roda klarinetkog).

I u Mahillona (Catalogue descriptif et analytique du Musée instrumental, III. st. 300 i 399) spominju se dva slična instrumenta. Jedno je vrst oboe (tako je Mahillon generalno klasificira) i potječe iz Japana, a drugo je „whit-horn“, zavijeni rog od vrbove kore s piskom, što ga od davnine upotrebljavaju stanovnici nekih sela u Oxfordskoj grofoviji, da u rano jutro na Duhove (Whit-Monday) oglase slobodu lova, koju samo toga dana uživaju.

Dvije slike takovih instrumenata prilažem ovdje. Uzete su iz Wallaschekove knjige „Anfänge der Tonkunst“, tabla I, slika 4 i 5)

Slika 21.

Kada su i gdje su sve učinjeni prvi pokušaji, da se ovaj toliko lako uništivi oblik tunturače, dotično sopile-roga izgradi od bolje gradje, od drveta, teško je gonetati. No Curt Sachs danas najznatniji strukovnjak u oblasti povijesti i razvitka muzičkih instrumenata svih vrsti, prikazuje po-stanak oboe ovako:

Perzijanci su tvorbom svoje zurne načinili tip instrumenta, koji je više ovladao svijetom od njihovoga korana i njihove zavijene sablje. Taj je tip muzičkog instrumenta u svom rasprostiranju zahvatio čitavo kopno od Atlanskog oceana sve tamo do Tihog oceana, pa je i moderna oboa postala od zurne. Rasprostrući se zurna iz Perzije prema istoku dobiva kao značajku posebni dometnuti lijevak na doljnom kraju, a tim se lijevkom ton sviraljke znatno zaoblio i postao po njemu puniji. Pisak je umetnut u kupolastu nabreklinu, a povrh nje je namještena kružna pločica, na koju se kod sviranja upiru usne sviračeve. Jer orijentalni svirač ne prihvaća ustima sam dvojezični pisak, pa mu ne regulira mogućnost titranja jačim ili slabijim pritiskom usana na obadva jezičca. On tura cijeli pisak u usta i usta prislanja na spomenutu okruglu pločicu. Usna šupljina postaje time zračnim magazinom, kao što je na gajdama mijeh. Svirač dobiva po tome prednost, da može nesmetano disati kroz nos, a ustima, koja su tako odijeljena od redovitoga disanja, neprestance dodaje zrak instrumentu; on i ne treba odaha za disanje. No zbog toga ne može mijenjati niti boju tona a niti dinamiku, pa to — uz grublje i oporije jezičce — uzrokuje, da azijska i afrička oboa zvuči jednolično, a zvuk joj znade nabujati do nesnosne snage. Evropska oboa građena je tako, da je njezin zvuk sasvim mekan i upravo zbog toga je nepodesna za sviranje pod vedrim nebom, u velikom prostoru, dok orijentalna zurna mora zvučiti vani, na širokom plesalištu ili igralištu, jer je u zatvorenom prostoru njezin zvuk suviše prodiran.

Iz svega ovoga nije lako razabrati razvojnu vezu između primitivnog oblika tunturače i sopile-roga s jedne i zamra, zurne, sopile i oboe s druge strane. Pa i priprosti instrumenti Laplandana, Indijanaca i drugih naroda primitivnih malo mogu tu razvojnu vezu objasniti. Ipak je u obliku i u cijeloj konstrukciji naše tunturače i sopile-roga zapravo sačuvan praoblik spomenutih već sasvim razvijenih instrumenata, koji su se po Sachsovom razlaganju razvili iz staroperzijske zurne. Ima li pak kakova veza između prave primorske sopile i zurne, valjat će još detaljnijim ispitivanjem primitivnih sviraljaka perzijskih tek utvrditi. Jesu li naši pastiri naučili izradivati ove fučkalice od kore od svojih preda, a ovi tu vještinu donijeli sa sobom iz pradomovine? Jesu li prvi naši sopci, svirači na pravim sopilama, pravili svoje sopile razvijajući im oblik iz ovih fučkalica od kore ili su primili sopilu od druguda, gotovu već i dotjeranu? Sve su to neriješena pitanja.

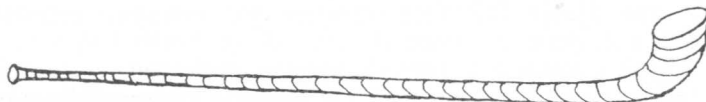
Ipak smatram ove oblike — najpače oblik, koji se pravi u Svetoj Jeleni kraj Crikvenice i naziva tamo „bodulska sopil” — osobito značajnim za tumačenje postanka prvih oblika zurne. I to s ovih razloga: Koničnost cijevi potpuno je provedena, pisak je dvojezičan, počinju se na trupini instrumenta namještatati rupice za prebiranje. Što tih rupica nema već potpun broj — njih šest — razlog je u tome, da su ti instrumenti doista igračke u rukama mladih pastira i da te igračke u nekoliko sati izgube svoju vrijednost i efektivno (kora se osuši i zgužva) i psihološki (dječaci izgube interes za igračke). Na instrumentima tako kratkotrajnog vijeka nije se mogao izvršiti dugotrajni i mučni razvitak, tehničko

dotjerivanje zvuka i određivanje čistoće u intonaciji pojedinih stupki njegove ljestvice.

U neku je ruku ovoj sopili-rogu sličan instrumenat, koji opisuje Kuhač i naziva ga „trubjelom“.

Trubjela je načinjena od meke kore drveta, recimo od vrbove ili brezove kore, koja se reže u duge ljuštrine, pa se cjevasto ovine. Da ne bi cijev, t. j. ljuštrine popustile, omota se lubom ili špagom, te da zrak ne uzmogne izlaziti, zalijepe se okrajci korteteklinom ili voskom. Prema doljnjem kraju raširuje se cijev te prelazi u trubilo.

Slika 22.

U trubjelu se trubi pomoću tulca ili trubnjaka. Tulac je drven ili rožnat, mnogo je dulji od tulca na trompeti ili kornu. Glasovna zaliha trubjela je c, g, c', e', g' ili druga harmonijska skala prema veličini instrumenta.

Mnoge trubjele imaju i rupice za prebiranje, pa se na njima može izvesti čitava dijatonska ljestvica.

Zvuk trubjele je sentimentaln i ugodan, a na velikim instrumentima i bučan. Trubeći drži se tako, da trubilo bude na tlu.

Najviše se trubjela nalazi u Kranjskoj i Štajerskoj, pa u Baranji i Hrvatskoj. Upotrebljavaju je i ugarski i galički Rusini. Dolenjci u Kranjskoj upotrebljavaju trubjele do devet stopa dugačke; sve dva po dva trube zajedno i to vrlo skladno. Slika trubjele učinjena je po trubjeli nekog hrvatskog pastira iz Baranje.

Ova je sviraljka veoma slična „Alphornu“, instrumentu alpskih pastira. Samo je Alphorn najvećma napravljen od drvenih daščica, koje se sapinju upravo omatanjem svježih tankih ljuštrina od kore. Alphorn redovno nije čisto ugoden. Curt Sachs dopušta, da se može izvor ovog roga tražiti u sjevernohindustanskim pastirskim rogovima iz „lilium giganteum“ ili u drvenim rogovima, ovijenih lipovim lišćem, što ih upotrebljavaju pastiri u području Amura. Instrument bi prema tome bio indogermanskog porijekla. No sam Sachs upozoruje nato, da se sličnim instrumentima mnogo služe i južnoamerički Indijanci. U Europi ima takovih drvenih rogova, omotanih korom, na više mjesta. Poljaci imaju „ligavku“, drveni konični rog, što ga pastiri upotrebljavaju najvećma u adventu. Skandinavski „lur“ (staronordijski „luđr“) je drveni rog omotan korom; u nj se puše bez tulca. Sličan je tome estonski „luik“, dug do dva m, a i rumunjski pastirski rog, nazvan „bucium“ (prema lat. bucina). Bucium je sastavljen od dvije dugačke udubene drvene daske (od javorovine), koje su izvana vezane korom trešnjevog drveta. Bucium ima tulac.

Za trubjelu nijesam našao među mojim zapisima nigdje podataka, ma da su moji zapisi učinjeni prema razlaganju mojih učenika iz raznih krajeva Hrvatske. Zato ne mogu Kuhačeve zapise nikako niti kontrolirati.

ŠESTI OBLIK — STRANČICA

Daljnji oblik fućkalica bila bi frula, koja se još naziva i postranka ili strančica. Ja sam nijesam vidio takovog instrumenta načinjenog od

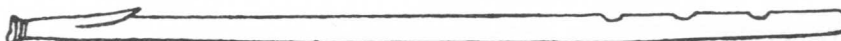
kore svježeg drveta, a nijesam našao niti potanijeg opisa takove fućkalice. Među svojim podacima nalazim samo zapis iz Lupoglava u Dugoselskom kotaru; u tom se zapisu govori o fruli, ali se detalji građe instrumenta ne navode. U etnografskoj literaturi našao sam samo zapis Langov u „Samoboru”, a taj glasi doslovno: „Mlada pastirčad gradi na paši u proljeću, kad pod koru drveća udari mezgra, vrbove piske i strančice; na njih pastiri onda „pišćiju”.

SEDMI OBLIK — SVIRALICA OD SLAMKE ILI PERA

Među ove dječje fućkalice ubrajam još nekoliko sviraljaka, koje doduše nijesu načinjene od kore drveta, ali se prave baš tako sezonski, t j. kada stigne i naraste u prirodi zgodan materijal za tvorbu; ove su fućkalice i jednako prolazne, jer se i one prave iz lako uništivog materijala.

Jednojezične su sviralice od slame, kukutinog ili tikvinog lista (upravo od peteljaka tih listova), eventualno i od ptičjeg pera ili od trstike.

U Rabu se pravi sviralica (tako je tamo i zovu) od slamke u doba, kada žito dozrijeva. Slamu valja odrezati na njivi, sa same vlati; onda je najbolja — upravo prije žetve. Odreže se s jednoga kraja tako, da koljenca zatvara s gornjega kraja inače šuplju cijev slamke. S donjnjeg je kraja slamka otvorena. Tik do koljenca učini se urez u slamku, pa se tim urezom odijeli jezičac, koji se malo i previne, da ne priliže sasvim uz podlogu. Na donjem kraju izrežu se u podjednakim razmacima do tri rupice za prebiranje. Sviralica se kod sviranja turi u usta dosta duboko, da jezičac može u usnoj šupljini sasvim slobodno titrati. Kada se puhne u sviralicu, zaječi vrlo nježan zvuk, kao u najmekanije oboe. Osuši li se slamka, treba drugog dana načiniti novu sviralicu ili onu staru močiti dulje vremena.

Slika 23.

Nazivi su za ovu vrstu dječje fućkalice ovi:

sviralica od slamke — otok Rab
svirajke — Levče i Temnić u Srbiji (v. diple)
svirala od slame — Aleksinac u Srbiji
svirala od kukute — Aleksinac u Srbiji
svirala — Golo Brdo, op. Kaptol, sr. Požega
svirka od pera — Maleševo, Južna Srbija

fićkala — Podgorač, sr. Našice
fućkalka — Gola, sr. Koprivnica
fućkalica — Lonjica, opć. Vrbovec, sr. Križevci

pisek — Vrbnik, sr. Krk
pisak — Pavlovci, op. Nova Kapela, sr. Nova Gradiška
pištaljka — Homoljski srez u Srbiji
piska (od bundevinog lista) — Mala Rakovica, op. i sr. Samobor

diple — Levče i Temnić u Srbiji
diple — Levanjska varoš, sr. Đakovo

trstenica, trska, slijepa svirala — Kuhačev naziv bez oznake provenijencije

hrapav grgeč — Kuhačev naziv bez oznake provenijencije

(*bez naziva*) — Levče i Temnić u Srbiji

Hrapav grgeč pravi se od slamke ili od ptičjeg pera.

„Pisek se — u Vrbniku — more udelat i od tersti, ali od rovoza; Od rovoza dura više nego od jesena (misli se onaj pisek učinjen od jesena, koji je opisan pod br. 1). Zemu rovoz pek ga prerizu pol člana, da ostane cel, a z druge bandi ga odrižu, da bude šupej. Od celoga kraja ke šupjemu malo narižu, udelaju zajičec, da more se zdvizat i padat bokunič rovoza. Još ga malo zitešu, da bude tenji, a pod njega va nu cipotinu polože vlas od glavi pek pušu i sope.”

Takove su valjda i pištaljke od trske i kukute, što ih prave u Homoljskom srezu u Srbiji, a i „svirka od pera”, što je prave u Maleševu u Južnoj Srbiji. Samo za ovu „svirku” se kaže, da se „zareže onaj šuplji deo pera, koji je bio usaden u orlovsko meso”, dok se za „pištaljke” homoljskog sreza ne zna, kako su načinjene.

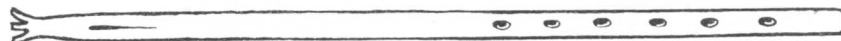
U Lonjici prave „fučkalicu” od guščeg pera tako, da se vrh pera oštrim rezom upravo raskoli. Time se dobiva dvojezični pisak, u kojemu obadva jezičca, jedan na drugoga udaraju baš tako kako to čini jedan jezičac na sviraljci klarinetskog tipa.

Svirala od slame pravi se u Aleksincu i okolici ovako:

„Kad žito počne da rudi iz njegovih se stabala prave svirale. Iz stabljike, koja je razvijena i dosta jaka, izvadi se jedan deo, čiji gornji kraj mora biti zatvoren prirodnim zglobovom, a donji otvoren. U gornjem se delu napravi jezičac, a na protivnoj se strani prorežu rupe i svirala je gotova.

Takove se sviraljke — zovu ih „piskovi” — prave u Pavlovcima od guščih pera i od trstike.

Malo su drugačije svirale od kukute. Tu se ne odlupljuje jezičac, već se u cijev urezuje zarez, pa se dobivaju dvije membrane, koje kod titranja taj zarez otvaraju i zatvaraju.

Slika 24.

U Aleksincu se radi ovako:

„Kad s proljeća bukne kukuta, deca zadu po korovima, gde je u izobilju ima i od nje prave svirale. List kukute ima držak dug i šupalj. Iz toga drška se ovako pravi svirala: Račvasti delovi lista se odseku i bace, a na dršci ostane onaj deo, odakle račve polaze. Odatle se napravi na dršci prorez s jedne strane oko 2 prsta dug. S druge strane cevi, a ispod zareza napravi se nožem šest rupa za prste i svirala je gotova. Kad se zarez zavuču u usta i dune, dobija se ton, koji se može menjati podizanjem i

spuštanjem prstiju na rupama. Ton te svirale dosta podseća na tonove gajdunice kod gajda ili na tonove diple.

I u Levču i Temniću pravi se sviraljka od kukute:

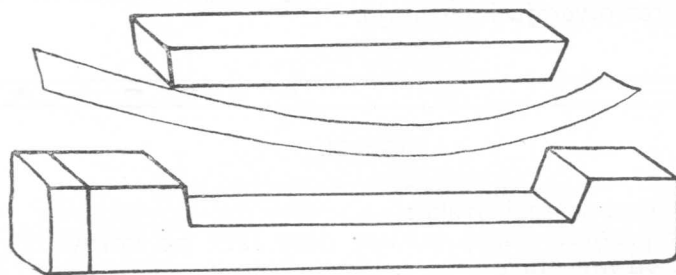
„Od kukute grade deca diple ili svirajke. Uzima se peteljka lista kukutinog dolje šuplja gore zatvorena. Na tanjem (zatvorenom) kraju sa pljosnate strane zaseku skroz jednu uzdužnu brazdu (10—15 mm) i diple su gotove. Ta strana utakne se u usta tako, da cela zasečena brazda bude u ustima i duvaju. Poneki na donjem kraju s protivne strane od gornje brazde, napravi još 6 rupa, pa na njih nameste prste kao i na svirajci. Veličine cele svirale 10—20 cm. Ovakova se svirajka pravi i od peteljke tikvinog lista”.

Slično se pravi trstenica, trska ili slijepa svirala. Prireže se komad trstike tako, da jedan kraj ostane otvoren, a drugi začepljen samim koljenom trstike te blizu začepljenoga kraja urežu uzdušce dug urez. Metne li se začepljen kraj trstenice do preko ureza u usta, te puhne li se u cijev, zaječi ton.

Trstenica se izrađuje i u Vrbniku. Tamo je zovu „pisek od rovoza” (rogoza). Stabljika rogoza presiječe se s jedne strane ispod koljenca, a s druge strane iznad koljenca tako, da gornji kraj piska ostane koljencom zatvoren. Onda se ispod toga koljenca zasiječe u rogoz sve do šupljine, a potom se usiječe duž cijevi za jedan do dva cm, pa se tako odlupi jezičac, koji treba s gornjeg kraja još ostrugati, da bude što tanji, jer je tada bolje gibak, pa laglje zatitra. Ako se takav „pisek od rovoza” utakne u cijev od „tersti” (15 do 17 cm dugačku), a u toj cijevi izrežu u podjednakim udaljenostima još i „škujice” za prebiranje, dobije se sviraljka, koju u Vrbniku zovu „bribirača od rovoza” ili „bribirača od tersti”. Ta je sviraljka (roda klarinetskoga) sasvim nalik na srijemski duduk od bazgovine (v. napred pod oblikom 4). Za ove podatke iz Vrbnika zahvaljujem g. I. Žicu.

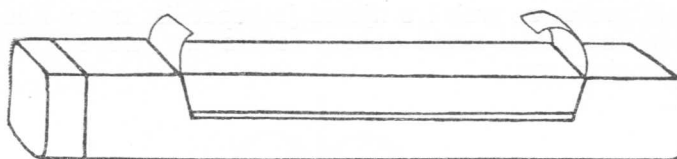
OSMI OBLIK — CUVIK

Sasvim je poseban oblik piskutavog vabila, „cuvika”, (naziv je Kuhačev). Dijelovi su te dječje fućkalice dva drvena štapića, koji — umetnuti jedan u drugoga — ostavljaju sasvim uski prostor, u koji se puše.

cuvik rastavljen

Slika 25.

cuvik sastavljen

Slika 25.

Među oba štapića umeće se tanki listić lika i taj zatitra, kada se u cuvik puhne.

Za ovu su fućkalicu nazivi:

cuvik, ptičje vabilo — naziv Kuhačev

svirka — Aleksinac u Srbiji

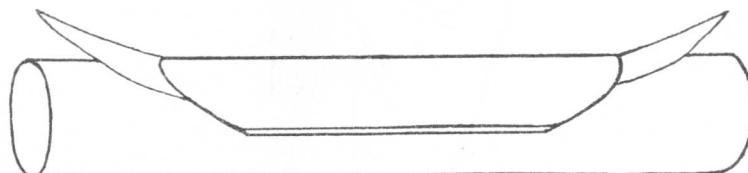
svirka iz luka — Aleksinac u Srbiji

oštrica — Brest ispod Žbevnice u Čićariji

trava među palcima — u području Pokuplja

(*bez naziva*) — Levče i Temnić u Srbiji

„U Aleksincu prave deca svirku iz komadića ma kakvog drveta ovako: Uzme se iz grančice komadić u dužini 3 do 4 prsta, a debeo kao jedan prst. Zareže se koso ka sredini sa obadve strane i do polovine drvceta se izdube. Za to izdubeno mesto nade se drugo takovo drvece i skroji tako da uđe u izdubljeni deo prvoga, ali tako, da tamo, gde se njihove široke površine treba da sastave, ostane jedva primetna praznina. Kad se između obadva drveta metne pljoštimice i uzduž dugi list, obično od žita, pa se držeći rukama za krajeve tog malog aparata u njega duva, dobije se ton”.

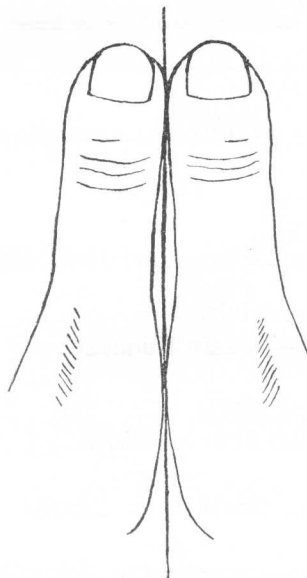

Slika 26.

Tu sviraljku nazivaju u Brestu u Čićariji „oštricom” zato, što ne umeću među drvca liko, već travu, koja se upravo zove oštrica. Kažu tamo: „sviram na oštricu”.

Sasvim se slično upotrebljava trava ali bez štapića u Pokuplju. Od oštre trave otkine se komad dugačak do 5 cm, pa se namjesti među oba palca, koji se tijesno prislone jedan uz drugi. Na donjim člancima palaca

ostao je uski prolaz za zrak i u njemu je napet list trave. Kada se obadva palca prislone uz usta i naglo puhne, zatitra list trave među palcima i daje piskutav sitan ton.

Slika 27.

Ima još tome sličnih naprava.
„U Aleksincu i okolici prave deca iz bikovitog stabla crnog luka jednu vrstu svirke, koja daje tičje tonove. Stablo je prevučeno jednom

Slika 28.

sasvim tankom kožicom, ispod koje se provuče palac, ali tako, da prst ne izide na drugi kraj, već samo napravi mali otvor između tanke kožice i debele kore. Kad se taj otvor namesti na usne i siše dobijaju se piskutavi, tičji tonovi”.

U Levču i Temniću „deca među lišće od divlje kruške i još nekog drveća u usta, pa ga zgodno nameste i sviraju”.

„Tako isto rukavac od muvarovog lista nameste deca između usana, pa iz njega izvlače i uteruju vazduh cuckajući, usled čega se proizvodi pisak nalik na svirku”.

U nekim etnografskim prikazima ima spomena o sviraljkama, što ih prave pastiri, ali se ne razbira, da li su to fućkalice, t.j. sviraljke od kore ili su to sviraljke od trajnijeg materijala.

Tako se u opisu Maleševa kaže: „Svorče grade sami čobani od trske, koju dobivaju iz strumičkog polja ili od jasenovog drveta”. Ali djeca i čobani prave svirale i svorče i od zove (bozola) kao i od jasena.

U Šušnjevu selu u Čakovcu govedari uz blago i čobani i čobanice pletu obuću, a više put se igraju, da im brže prode vrijeme ili opet prave kakovu sviralicu, pleteno korbačišće ili štogod drugo.

Druga se u opisu zabave pastira tek prigodice spominju pučki muzički instrumenti. Tako se u Loboru spominje, da pastir ima uza se žveglu ili tamburicu. U Prigorju su nekada imali pastiri, kravari i biruši „piske”, a svinjari „rege” (rogove), pa je gdje koji pravio takove rogove od drveta (drvene trube). I u mjestu Kralje u Bosni čobanin nosi za pasom sviralu ili diple ili ćurliku, kako koji već zna uz što svirati. Pastiri sviraju na paši i u Otoku u Slavoniji.

Najviše se sabirači etnografske grade i ne osvrću na fućkalice; to su naime prolazne sezonske igračke za djecu i pastirčad, pa im se ne čine važnima, čak niti vrijednima spomena.

KLASIFIKACIJA FUĆKALICA PO AKUSTIČKIM PODOBNOSTIMA

Dok sam u gornjem razlaganju opisao fućkalice redajući ih po tehnici izradivanja, koje mora izvršiti tvorac takove fućkalice, isporučiti ću sada sve spomenute oblike po njihovom akustičkom ustroju. A već je istaknuto, da tu ima dosta raznovrsnih oblika i da među ovim sviraljkama neke daju praoblik kasnije razvijenim našim pučkim sviraljkama, a neke opet i praoblik orhestralnim sviraljkama, upravo oboi.

Fućkalice po njihovom akustičkom ustroju redam ovako:

1) Labijalne fućkalice. U njima se u titranje dovodi stupac uzduha u zvučnoj cijevi na taj način, da se uski mlaz uzduha upravi prema oštrom rubu i na tom oštrom rubu klizne taj uzdušni mlaz čas unutar cijevi čas van cijevi fućkalice. Uski mlaz uzduha može se polučiti i tako, da se zgodno namjeste usne sviračeve (kod fućkalica a i b) ili taj mlaz izlazi iz uskog kanala u pisku fućkalice (kod c).

a) *frula* — *strančica* (vidi oblik 6)

b) *zviždaljka* — *zvižjovica*, *fućkaljka* (vidi oblik 2)

c) *pištaljka* — *fućka* — *fikalac* — *švikavac* — *sopelica* — *žvegija* — *svirak* (vidi razne oblike opisane pod 3).

2) Fućkalice s jednim jezičcem, koji je odvojen urezom od same zvučne cijevi fućkalice. Jezičac prekida jednomjernu struju uzduha, što izlazi iz ustiju sviračevih kao iz uzdušnog magazina; pri tom jezičac

udara na svoju podlogu, prileže na otvor cijevi, što je ispod njega (aufschlagende Zunge). To je prema tome instrumentat roda klarinetskoga, samo što je na klarinetu samostalan jezičac pričvrćen na zvučnu cijev, a ovdje je jezičac zapravo dijelak same fućkalice.

a) *sviralica* — *pisak* — *od slame, trstike ili ptičjeg pera* (vidi oblik 7)

b) *duduk* (vidi oblik 4) — *trstenica*, pisek od rovoza (oblik 7)

3) Fućkalice sa dva jezičca, što se tijesno prislanjaju jedan do drugoga i puštaju samo uski prolaz struji uzduha ovakovog oblika.

Slika 29.

Kada se u tu fućkalicu tjera ustima zrak, jezičci se čas sklapaju čas rasklapaju; pri tome se struja uzduha prekida i zbog toga nastane u cijevi fućkalice titraj. Instrumenti su prema tome oblika oboe, s kojom se neke od tih fućkalica podudaraju i u tom, što im je duplja zvučne cijevi konična. Ovamo pripadaju:

a) *pisak* — *prda* — *sopelica* (vidi oblik 1)

b) *tunturača* — *prebiraljka* (vidi oblik 4)

c) *sopila* — *rog* — *trumbeta* — *tuk* — *čanarela* — *hoba* (vidi oblik 5).

4) Fućkalice s jednom membranom (tankim elastičnim trakom), koja titra u uskom procjepu:

a) *cuvik* — *oštrica* — *svirka* (vidi oblik 8)

b) *lišće među palcima ili među usnama* (vidi oblik 8)

c) *membrana od lukovog lišća* (vidi oblik 8).

5) Fućkalice sa dvije membrane, među kojima je uski prolaz uzdušni sličan onome pod 3, samo su te membrane mekane i gipke a nijesu kao na pišku krute i vitke.

a) *svirala od kukute* (membrane su dijelovi same fućkalice) (vidi oblik 7)

b) *trubjela* (membrane su same usne sviračeve utisnute u tulac trubjelin) — (vidi oblik 5).

Najveći dio građe, koja je ovdje razrađena, sabrao sam promatrajući dječake, kako prave fućkalice u raznim prije navedenim mjestima, osobito u Svetoj Jeleni kraj Crikvenice. Dalje sam sabrao mnogo građe ispitujući svoje učenike, koji su iz raznih krajeva naše domovine, a nešto sam građe našao i u literaturi, koju niže navodim.

LITERATURA

Ivan Žic: Vrbnik (na otoku Krku); Zbornik z. n. ž. i o. XV

Stanoje M. Mijatović: Srpske narodne igre iz Levča i Temnića; Srpski etnografski zbornik IX

Franjo Ks. Kuhač: Prilog za poviest glasbe južnoslovenske. Kulturno-historijska studija. Rad J. A. Z. i U. knj. 41, 45 i 50

Vladan R. Đorđević: Nekoji dečji narodni muzički instrumenti; Sveta Cecilija XXII, sv. 5

- Luka Lukić*: Grada za hrvatski glazbeni rječnik, Sveta Cecilija XIV i XV
Jeremije M. Pavlović: Maleševo i Maleševci, Beograd 1928
Jeremije M. Pavlović: Život i običaji u Kragujevačkoj Jasenici u Šumadiji; Srp. Et. Zb. XXII
Milan Lang: Samobor, Zbornik z. n. ž. i o. XVI—XIX
Juraj Božičević: Narodni život u Šušnjevu selu i Čakovcu; Zbornik z. n. ž. i o. XI
Sava Mil. Milosavljević: Običaji srpskog naroda iz Homoljskog sreza, Srpski Et. Zb. XIX
Josip Lovretić: Otok, Zbornik z. n. ž. i o. IV
Josip Kotarski: Lobor; Zbor. z. n. ž. i o. XXI
Fr. Ivanišević: Poljica, Zbor. z. n. ž. i o. VIII.
V. Rožić: Prigorje, Zbor. z. n. ž. i o. XII.
Božidar Širola: Etnografski zapisi s otoka Raba, Zb. z. n. ž. i o. XXVIII.
R. Wallaschek: Anfänge der Tonkunst, Leipzig 1913
C. Sachs: Die Musikinstrumente Indiens und Indonesiens, Berlin und Leipzig 1923
C. Sachs: Reallexikon der Musikinstrumente, Berlin 1913.
V. C. Mahillon: Catalogue descriptif et analytique du Musée instrumental, III. vol., Gand 1900.

ZUSAMMENFASSUNG

„Fućkalice“ — sind Pfeifen, die man aus der Rinde grüner Zweige einiger Holzarten jeden Frühling verfertigt. Es sind dies Kinderspielzeuge, die junge Knaben beim Spielen oder als Hirten bei der Weide ausarbeiten. Solche Pfeifen sind von kurzer Dauer, da die Rinde beim Trocknen schnell schrumpft und leicht platzt.

Man verwendet für die Herstellung solcher Pfeifen meistens frische Zweige solcher Holzarten, die in der Umgebung zu finden sind, von denen sich aber eine Rindenröhre leicht ausziehen lässt. Zur Verwendung kommen am häufigsten Weiden —, Eschen —, Kastanien — und Erlenzweige (siehe 1., 2., 3., 4., 5. und 6. Form); für andere Kinderpfeifen auch Kornhalme und Blattstiele von Schierling- und Kürbisblättern (siehe die 7. Form), biegsame Grasblätter und Baststreifen (siehe 8. Form).

Das Verfahren bei dem Ausziehen einer Rindenröhre vom Zweige ist sehr einfach. Mit einem gewöhnlichen Taschenmesser schneidet der Knabe einen Zweig dicht an der Verzweigung scharf ab. Nahe der nächsten Verzweigung macht er ringsum einen Einschnitt, der nur durch die Rinde bis zum Holz eindringt. Sodann benetzt er denjenigen Teil der Rinde, den er ausziehen will, und schlägt darauf mit dem Griffen seines Messers, dabei oft kleine Lieder rezitierend oder singend (siehe Notenbeispiele 1. und 2.). Die Rindenröhre lässt sich dann leicht ausziehen. Aus einer solchen Röhre kann der Knabe verschiedene Pfeifen ausarbeiten.

Erste Form — „pisak“ — ist eine kurze leicht konische Pfeife mit Gegen-schlagzunge. Abb. 3.

Zweite Form — „zvizdaljka“ — ist eine Längspfeife ohne Schnabel, mit transversaler Mündung. Der von unten eingeführte Stöpsel kann tiefer oder weniger tief in die Röhre eindringen; es entstehen somit höhere und tiefere Töne. Abb. 4.

Dritte Form — „pištaljka“ — ist eine gewöhnliche Schnabelfeife ohne Grifflöcher. Abb. 5 bis 11. Auch hier kann man bei einigen Pfeifen den Holzstöpsel in der Spielröhre ein und ausziehen, so die Tonhöhe erhöhen bzw. erniedrigen. Abb. 12.

Vierte Form — „tunturača“ — zeigt eine Weiterentwicklung der ersten Form. Es ist eine leicht konische Pfeife mit Gegenschlagzunge und mit Grifflöchern. Die konische Höhlung ist durch das Einstecken verschieden weiter Rindenröhre ineinander erzielt. Abb. 17. Notenbeispiel 3.

Fünfte Form — „rog—sopila“ — ist eine andere Form konischer Pfeife mit Gegenschlagzunge ohne Grifflöcher, aber auch mit Grifflöchern. Diese Pfeife besteht mindestens aus zwei Teilen: aus dem Mundstück („pisak“) und aus der Röhre; diese wird „rog“ (Horn) oder „sopila“ (Schalmei) oder „trumba“ (Trompete) genannt. Die trichterförmige Röhre verfertigt man so, dass in die Rinde eines starken Holzzweiges zuerst eine Spirale eingeritzt, sodann die Rinde (nach dem Schlagen mit einem Messergriffe) vom Stabe behutsam abgeschält wird. Die spiralförmigen Wickelungen des Trichters befestigt man mit Dornen oder mit kleinen Eisennägeln. Grifflöcher sind mancherorts an dem Mundstücke, anderorts am Trichter eingeschnitten. Abb. 19. Notenbeispiel 4.

Die vierte und die fünfte Form bilden schlechthin die Urform aller Schalmei- und Oboeninstrumente.

Sechste Form — „strančica“ — eine Querflöte ohne Grifflöcher findet sich selten vor.

Siebente Form — „sviralica od slame ili pera“ — ist eine Strohhalmpfeife oder auch eine Federstielpfeife. Man schneidet einen frischen Strohalm aus dem Kornfelde ab, und zwar einerseits oberhalb des Knotens so, dass die Röhre auf der Knotenseite oben geschlossen ist. Gleich unterhalb des Knotens ist eine kleine aufschlagende Zunge von der Röhre selbst abgespaltet. Abb. 23. Wenn eine solche Pfeife aus Schilfröhre gemacht wird, so muss man die abgespaltete Zungenspäne noch ausserseits abschaben; die Zunge wird somit dünner und biegsamer. Bei der Federpfeife spaltet man den Federkiel an der Spitze durch einem scharfen Einschnitt; es entsteht so eine doppeltaufschlagende Zunge.

Achte Form — „cuvik“ — eine zwitschernde Vogellockpfeife. In einem kurzen Stockstücke macht man eine tiefe Einkerbung; in diese wird ein passendes Klötzchen so eingelegt, dass eine Spalte dazwischen entsteht. In diese Spalte spannt man einen Grassblatt- oder einen Baststreifen und bläst dann in die Spalte so, dass der gespannte Streifen zur Schwingung gelangt.

Wenn man diese Kinderpfeifen nach ihrer Anblase- und Schwingungsart klassifiziert, so findet man zwischen ihnen:

- 1) Flöten: Längsflöte (Form 2), Querflöte (Form 6)
- 2) Schnabelflöten (Form 3)
- 3) Pfeifen mit aufschlagenden Zungen (Form 7)
- 4) Schalmeien mit Gegenschlagzungen (Form 1, Form 4 und Form 5)
- 5) Pfeifen mit einer oder zwei schwingenden Membrane (Form 8).